Dr. Oana-Mădălina Popescu

MĂRTURII DESPRE SFINȚII MARTIRI BRÂNCOVENI: CONSTANTIN-VODĂ CU CEI PATRU FII AI SĂI, CONSTANTIN, ŞTEFAN, RADU ŞI MATEI

ISBN 978-606-666-258-1

Dr. Oana-Mădălina Popescu

MĂRTURII DESPRE SFINȚII MARTIRI BRÂNCOVENI: CONSTANTIN-VODĂ CU CEI PATRU FII AI SĂI, CONSTANTIN, ŞTEFAN, RADU ŞI MATEI

Tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei

DOXOLOGIA
Iaşi, 2014

Studiul de faţă îşi propune prezentarea şi analiza câtorva dintre cele mai semnificative mărturii, provenind de la surse din veacurile XVII-XIX, referitoare la activitatea religioasă a lui Constantin Brâncoveanu, precum şi la martiriul său şi al familiei. Ancheta noastră este centrată pe execuţia domnului muntean, a copiilor săi şi a sfetnicului Ianache Văcărescu, la Istanbul, din ordinul sultanului Ahmed al III-lea, în 1714. În egală măsură însă, dorim conturarea principalelor direcţii ale politicii religioase a principelui român, deoarece acest aspect, prezentat împreună cu martiriul, defineşte mai bine personalitatea lui Brâncoveanu. Fără să urmărim expunerea întregii activităţi a domnului muntean, aceasta făcând subiectul mai multor lucrări, şi nici prezentarea diferitelor documente referitoare la execuţie, fără a le pune în legătură cu întreaga viaţă a domnitorului muntean, ne propunem urmărirea personalităţii lui, aşa cum aceasta rezultă din faptele sale, din timpul vieţii principelui şi din ultimele clipe de dinaintea morţii. Ne interesează, totodată, şi ecoul produs de execuţia sa în cercurile diplomatice, în presă sau în istoriografie.

Cinstirea ca sfânt a lui Constantin Brâncoveanu este atestată încă de la începutul veacului al XVIII-lea, aşadar imediat după moartea sa. Ne amintim în acest sens că, la scurt timp după martiriul domnului muntean, al fiilor săi, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei, şi al sfetnicului Ianache Văcărescu, a apărut un imn închinat lor, compus de mitropolitul de Heracleea, Calinic, cel care va deveni patriarh

ecumenic în 1726 şi care, în 1714, când a avut loc omorârea Brâncovenilor, se afla în capitala Imperiului Otoman, fiind martor la eveniment.

Textul, scris în limba greacă, a fost semnalat şi tradus în română de Petre Ş. Năsturel[1], care a subliniat existența cuvântului „mucenic", ce apare în text de trei ori, cu referire la Brâncoveni. Intitulată *Cântare de biruință. Canonul Domnului Vlahiei, Constantin Brâncoveanu*[2], cântarea cuprinde tropare din care nu s-au mai păstrat decât patru: „Iubitorilor de mucenici ai lui Hristos, să ne ospătăm sărind întru cântece şi veselindu-ne întru bucurii, căci luminată pomenire de mucenici stă astăzi. / S-a aprins astăzi, pentru iubitorii de praznice, un sfeşnic cu cinci lumânări, ce-i luminează pe credincioşi, şi sărbătoare cu cinci raze de lumină, a lui Brâncoveanu cel vestit, împreună cu copiii lui. / Lăudați să fie Dincă şi, apoi, Ştefan şi, pe urmă, Matei, împreună cu Răducanu, cei de bun neam dintre Misieni[3], jertfă sfântă şi evlavioasă din fața meterezelor acestora. / Ca nişte miei au fost junghiați de mâna călăilor vitejii biruitori ai lui Hristos şi inimoşii mucenici, împreună cu însuşi al lor tată, jertfiți fiind pentru Hristos şi pentru a Lui Maică"[4].

Se observă că autorul îi numeşte pe Constantin Brâncoveanu şi pe fiii săi „inimoşi mucenici", „jertfă sfântă" pentru

---

[1] P.Ş. Năsturel, *O mărturie grecească despre mucenicia lui Vodă Brâncoveanu*, în „Lupta", Paris, IX, 7, 1987, nr. 85, p. 7, reluat în „Verbum", VI-VII, 1995-1996, nr. 7, pp. 289-291.

[2] *Ibidem*.

[3] Mitropolitul Calinic al Heracleei foloseşte termenul de „misieni", preferând forma poetică a tradiției istoriografiei bizantine de a denumi romanitatea orientală.

[4] *Ibidem*, în „Verbum", VI-VII, 1995-1996, nr. 7, pp. 289-290.

„Hristos şi pentru a Lui Maică”, „vitejii biruitori ai lui Hristos”. Prin urmare, autorul, martor la execuția domnului muntean şi a fiilor săi, ține să precizeze că aceştia au avut moarte de martiri, ucişi fiind pentru credință, motiv pentru care le-a închinat canonul de mai sus. De asemenea, trebuie precizat că aceste cuvinte care arată mucenicia lor vin nu din partea unui laic, ci a unui ierarh, adică a unei persoane capabile să deosebească o simplă execuție de o moarte martirică, fiindcă nu orice moarte transformă automat victima într-un mucenic.

Însă, aşa cum dovedesc alte surse istorice, contemporane evenimentului, provenind, în marea lor majoritate, de la martori oculari, moartea Brâncovenilor a fost una martirică, ei refuzând să treacă la islam pentru a-şi salva viața şi preferând mai degrabă să moară decât să-şi abandoneze credința. Prezentăm în continuare doar câteva dintre aceste mărturii, care au fost publicate, oferind cititorilor o imagine cât mai exactă asupra împrejurărilor uciderii domnului muntean, a copiilor săi şi a sfetnicului Ianache. Fără a ne propune o enumerare exhaustivă a tuturor surselor referitoare la moartea lui Brâncoveanu, am selectat câteva.

De pildă, la 3 septembrie 1714, aşadar la două săptămâni de la tragicul eveniment produs la 15 august, diplomatul francez la Istanbul, Des Alleurs, îi scria regelui Franței, Ludovic al XIV-lea, că: „on leur proposa à tous leur grâce, s'ils voulaient embrasser la réligion mahométane, ce qu'ils refusèrent tous constamment”[5]. Acelaşi diplomat scrisese, cu o zi înainte, aşadar la 2 septembrie 1714, o scrisoare adresată

[5] „Li s-a propus la toți grațierea dacă doresc să îmbrățişeze religia mahomedană, ceea ce ei au refuzat în mod constant.”

lui Pontchartrin, în care, în aceiaşi termeni, descrie supliciul lui Brâncoveanu: „Le Prince de Valaquie, quatre de ses fils et un de ses parents ont eu la teste coupée; l'éxécution s'est fait devant le Grand Seigneur, ce qui marque beaucoup de cruauté en lui. Quelques jours avant cela, on propose au Prince et à ses enfants de se faire Turcs, moyennant quoi on leurs sauverait la vie, mais ils refusèrent constamment de changer de réligion"[6]. În mediul francez al veacului al XVIII-lea, aşa cum ne spune un celebru istoric francez din acea vreme, se ştia că domnul muntean şi-ar fi putut salva viața dacă trecea la islam, muftiul obținând grațierea sa şi a familiei sale, dar ei au rămas constanți în credința lor: „Le Mufti avoit obtenu qu'on les laisseroit vivre, s'ils consentoient à se faire Musulmans"[7].

Mărturii similare ne oferă, de pildă, solia lui Stanislaw Chometowski, voievodul Mazoviei, la Istanbul, din 1712-1714. Desfăşurarea acestei solii a fost redată în trei variante, provenind de la trei persoane diferite, anume solul, secretarul şi un iezuit, Francisc Gosciecki. Dacă solul nota doar: „De curând am avut o a doua audiență la sultan,

---

Raportul lui Des Alleurs către regele Franței, din 3 septembrie 1714, în: Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare Hurmuzaki), vol. I/1, Bucureşti, 1886, p. 430, doc. nr. DCXXXII.

[6] „Prințul Valahiei, patru din copiii săi şi unul dintre părinți au fost decapitați; execuția s-a făcut în fața stăpânului, ceea ce arată marea lui cruzime. Cu câteva zile înainte de aceasta, li s-a propus Prințului şi copiilor lui să se turcească, ca să-şi salveze viața, dar ei au refuzat în mod constant să-şi schimbe religia" (Scrisoarea lui Des Alleurs, din 2 septembrie, reprodusă de V. Mihordea, *Despre uciderea lui Brâncoveanu şi a lui Ştefan Cantacuzino*, în „Analele Moldovei", II, 1943, nr. 3-4, p. 156).

[7] M. Mignot, *Histoire de l'Empire Ottoman*, IV, Paris, 1773, p. 202.

cu care ocazie a fost deplorabila tragedie a lui Constantin-Voievod, ucis sub sabie, împreună cu ginerele său şi cu trei fii.[8] Mai înainte, prin chinuri, fuseseră siliţi să piarză toate averile ce le putuseră depozita în ţara lor"[9], mărturia lui Gosciecki este mai detaliată, punând în lumină faptul că domnul muntean nu a permis unuia dintre copiii lui să-şi salveze viaţa prin trecerea la islam, cum acesta şovăise, într-un moment de deznădejde.

Iată ce scrie Francisc Gosciecki, care a însoţit, în calitate de capelan, pe Chometowscki la Istanbul, despre Constantin Brâncoveanu: „Sultanul dădu atunci un firman ca să-l prindă viu şi să-l aducă la Ţarigrad cu toată casa lui. Aşa se şi făcu, fără întârziere, şi au aşteptat multă vreme în Iedi-Kule o moarte grozavă, fiind munciţi între timp cu chinuri grele, ca să arate averile lor. În cele din urmă, omorându-i aproape, au izbutit să le afle. În sfârşit, astăzi au fost duşi la locul de execuţie"[10]. Autorul arată că principele muntean şi familia sa au fost închişi la Iedi-Kule, că au fost torturaţi pentru a declara unde aveau averi şi că, în final, au fost duşi la locul de execuţie, o piaţă lângă serai, unde „se obişnuieşte executarea oamenilor de seamă"[11].

Urmează apoi descrierea scenei execuţiei, la care a asistat însuşi sultanul Ahmed al III-lea, aşa cum ne spune autorul, precum şi o mare mulţime de oameni: „La mijlocul pieţei stăteau tatăl, mama, trei fii, fiicele, ginerele mareşal, toţi în lacrimi, şi inimile tuturor spectatorilor acestui teatru de

---

[8] În realitate patru, anume Constantin, Ştefan, Radu şi Matei.

[9] P.P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, ed. a II-a, Iaşi, 1999, p. 124.

[10] *Ibidem*, p. 138.

[11] *Ibidem*.

moarte băteau. Primul care-şi pierdu capul sub sabie fu mareşalul, ginerele domnului, şi, în acelaşi chip, pieriră în sânge doi fii. Mai rămânea al treilea, un băiețaş de doisprezece ani, care tremura înspăimântat. Când călăul îl apucă să-l taie ca pe cei dintâi, copilul strigă cât putu: «La vârsta mea pot avea o vină aşa de mare, care să merite o moarte atât de crudă? Dacă vina e numai a părinților mei, de ce mă pedepseşti pe mine, mare sultan? […] Dă-mi voie să-mi trăiesc tinerețea! Vei vedea cu câtă credință îți voi sluji. Dacă pe mine, creştin, mă vei elibera cu iertarea ta, mă voi face musulman, dacă de asta ține izbăvirea mea. Prefer să fiu musulman decât să mor nevinovat cu o aşa de grozavă pedeapsă, plătind greşelile părinteşti». Îndată, cuvintele au fost transmise sultanului şi acesta a trimis vorbă lui Cantacuzin[12], întrebându-l: «dacă acela, ca părinte, îngăduie fiului său să-şi schimbe religia, să-şi păstreze viața»"[13].

Reiese clar din pasaj că fiul cel mic, speriat de moartea ce-l aştepta, a încercat să scape cu viață, acceptând să se facă musulman. Nu era nicidecum vorba de o convingere religioasă în acest caz, ci de simpla dorință de a-şi păstra viața: „mă voi face musulman, dacă de asta ține iertarea mea"[14]. Prin urmare, trecerea la islam era, în acest caz, o posibilitate de a scăpa cu viață şi de ea ar fi putut profita şi domnul muntean, împreună cu ceilalți fii, dacă ar fi ținut mai mult la viața lor pământească decât la cea cerească, dacă şi-ar fi iubit mai mult viața decât pe Hristos

[12] Constantin Brâncoveanu se înrudea cu familia Cantacuzino prin mama sa, Stanca, sora lui Şerban Cantacuzino, domn al Țării Româneşti între 1678 şi 1688, ambii fiind fiii lui Constantin Cantacuzino, mare postelnic.

[13] P.P. Panaitescu, *op. cit.*, pp. 138-139.

[14] *Ibidem.*

Dumnezeu. Răspunsul sultanului vine să întărească acest fapt, anume că schimbarea religiei aducea graţierea. Aşa cum ne dovedeşte textul, sultanul l-a întrebat pe Constantin Brâncoveanu „dacă el, ca părinte, îngăduie fiului său să-şi schimbe religia, ca să-şi păstreze viaţa"[15].

Răspunsul domnului muntean, cutremurător, de altfel, notat de acelaşi Gosciecki, certifică faptul că moartea lor nu a fost o simplă execuţie politică, ci un adevărat martiriu, ei preferând mai degrabă moartea decât apostazia: „Bătrânul a suspinat adânc şi a simţit cu cruzime în inimă această nouă lovitură a vorbelor prosteşti ale copilului. Deşi evlavia se lupta în el cu dragostea părintească, în cele din urmă evlavia a învins dragostea şi, cu glas limpede, a spus: «Din sângele nostru n-a mai fost nimeni care să-şi piardă credinţa. Nenorocitul acesta, deşi e fiul meu, dacă şi-a pierdut cinstea prin prostia sa, să-şi plătească capul cu sângele său». Îndată a fost tăiat şi acela şi, la urmă, venerabilul bătrân şi-a plecat capul sub sabia călăilor. Mama şi fiicele, deşi li se dăruise viaţa, au fost îndată vândute ca roabe"[16].

Despre refuzul lui Constantin Brâncoveanu de a permite fiului său să-şi părăsească credinţa scrie şi călătorul francez Aubry de la Motraye (1674-1743). Acestuia, ajungând în slujba regelui Suediei, Carol al XII-lea, i s-au încredinţat mai multe misiuni la Istanbul, între care una şi în 1714, când a asistat la uciderea domnului muntean şi a familiei sale. Execuţia, la care a luat parte şi sultanul şi care a durat mai puţin de un sfert de ceas, s-a desfăşurat,

---

[15] *Ibidem*, p. 139.

[16] *Ibidem*. Relatarea lui Francisc Gosciecki a fost tipărită şi în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, ed. Maria Holban, Bucureşti, 1983, pp. 598-599.

conform lui Motraye, după cum urmează: „Gâdele i-a pus pe toți să stea în genunchi la o oarecare depărtare unul de altul şi să-şi scoată căciulile din cap; şi, după ce le-a îngăduit să facă o scurtă rugăciune, a tăiat mai întâi, dintr-o singură lovitură de sabie, capul clucerului, apoi al ginerelui şi, apoi, al ginerelui mai mare. Dar când ridică sabia să taie capul celui mai tânăr, de şaisprezece ani, acesta, cuprins de frică, ceru să i se cruțe viața, primind în schimb să se facă musulman. Atunci tatăl său, dojenindu-l şi îndemnându-l ca, mai bine să moară de o mie de ori, dacă s-ar putea, decât să se lepede de Iisus Hristos, numai pentru a trăi cu câțiva ani mai mult pe pământ, acesta spuse gâdelui: «Vreau să mor creştin. Loveşte», şi, îndată, gâdele îi reteză capul, ca şi celorlalți. În sfârşit, îl decapită şi pe tată. După aceea, trupurile au fost aruncate în mare, iar capetele duse şi expuse în fața porții celei mari a seraiului. Şi au rămas acolo timp de trei zile. Aşa s-a sfârşit acest principe nefericit, după ce a cârmuit Țara Românească douăzeci şi şase de ani"[17].

O variantă diferită față de aceste mărturii ne oferă francezii Des Alleurs[18] şi Mignot[19], precum şi venețianul Andrea Memmo[20], care, după ce insistă pe faptul că domnului şi familiei li se propusese salvarea vieții cu condiția trecerii la islam (grațierea fiindu-le obținută chiar de muftiu), fapt refuzat de aceştia în mod constant, arată că fiul cel mai mic, sub teroarea morții, a strigat că vrea să se facă

[17] Traducerea pasajului lui Aubry de la Motraye, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, ed. cit., p. 527.

[18] Raportul lui Des Alleurs către regele Franței, din 3 septembrie 1714, în Hurmuzaki, vol. I/1, p. 430, doc. nr. DCXXXII.

[19] H. Mignot, *op. cit.*, p. 202.

[20] Hurmuzaki, IX, p. 537.

musulman, dar sultanul nu l-a lăsat în viață, motivând că alegerea fusese făcută de teama morții, iar nu din convingere. Mignot adaugă, în plus față de Des Alleurs, că sultanul a poruncit ca noul musulman să fie decapitat. Diferența față de celelalte relatări, care arată că Brâncoveanu s-a opus la acest fapt şi însuşi fiul cel mic, la îndemnul părintelui său, a hotărât, în cele din urmă, să moară creştin, pare a proveni, în ceea ce priveşte aceste două surse franceze, din faptul că accentul relatării a căzut pe încercarea de abjurare în sine, care a şi adus o întârziere a execuției, nepunându-se valoare pe răspunsul domnului la aceasta, ci doar pe nesiguranța fiului cel mic, care a făcut notă discordantă față de comportamentul demn al fraților săi: „On exécuta les enfants sous les yeux du père; trois furent décapités sans avoir donné la plus légère marque de faiblesse. Le dernier, tout couvert du sang de ses frères, promit d'embrasser le Mahométisme, si on voulait lui laisser la vie"[21]. Celelalte surse, dintre care cea mai amplă este cea a lui Gosciecki, arată cât se poate de clar că, la intervenția lui Constantin Brâncoveanu, ezitarea fiului celui mic a fost depăşită, acesta mărturisind că vrea să moară creştin, aşa cum notează şi Aubry de la Motraye, care redă şi cuvintele copilului: „Vreau să mor creştin. Loveşte"[22]. Completarea istoricului francez Mignot, că sultanul a dispus omorârea noului musulman, amănunt pe care nu l-am regăsit în celelalte surse analizate, poate

---

[21] H. Mignot, *op. cit.*, p. 202: „Au fost executați copiii sub ochii tatălui; trei au fost decapitați, fără să fi dat cea mai mică urmă de slăbiciune. Ultimul, acoperit tot de sângele fraților lui, a promis să îmbrățişeze mahomedanismul, dacă vor vrea să-i lase viața".

[22] Aubry de la Motraye, în *loc. cit.*, p. 527.

proveni din asimilarea de către sultan a descumpănirii cu abjurarea, căci, în lumea islamică, afirmarea în public a dorinţei de a îmbrăţişa religia mahomedană echivala cu turcirea propriu-zisă. Iar afirmaţia ulterioară a copilului, la îndemnul tatălui, de a rămâne creştin, putea fi văzută de turci ca o apostazie de la religia islamică, care se pedepsea cu moartea.

Prin urmare, analizând diferitele surse referitoare la ezitarea fiului cel mic, observăm că acestea nu se contrazic, aşa cum ar părea la o primă vedere. Pe baza lor, considerăm că evenimentele s-au derulat astfel: deoarece propunerea făcută domnului şi familiei de a trece la islam, care le-ar fi adus graţierea, a fost în mod constant refuzată, cum subliniază majoritatea mărturiilor, s-a trecut la execuţie. După uciderea primilor trei fii, care nu au dovedit urmă de slăbiciune, a venit rândul mezinului. Acesta, sub teroarea morţii, a încercat să scape cu viaţă, prin acceptarea de a se turci, însă, în urma intervenţiei tatălui său, a hotărât să moară creştin, afirmând acest fapt şi luând, la rândul lui, cununa muceniciei. Este posibil însă ca, pentru turci, afirmarea dorinţei de a trece la islam să fi echivalat cu turcirea propriu-zisă, iar renunţarea la acest gând să fi echivalat cu apostazia care, potrivit legii lor, era pedepsită cu moartea. Prin urmare, completările aduse de cele două surse franceze, dacă vor fi adeverite şi de alte mărturii, nu contrazic celelalte izvoare. Ele relatează aceleaşi fapte, punând însă accentul pe abjurarea propriu-zisă, care a şocat audienţa, sau pe obiceiul musulmanilor de a considera mărturisirea publică a islamului ca fiind echivalentă cu turcirea, celelalte ritualuri fiind secundare.

Scena execuţiei Brâncovenilor apare şi într-o stampă din secolul al XIX-lea, imprimată la Editura Ioanid, realizată de

graficianul polon Henryk Dembitzki (1830-1906)[23], autor renumit mai ales pentru desenele sale din Războiul de Independenţă. Stampa cu uciderea Brâncovenilor[24] pare a surprinde tocmai dialogul dintre fostul domn muntean şi Matei, înainte de omorârea acestuia. În prim-plan, în stânga, îl vedem pe Constantin Brâncoveanu, cu lanţuri la mâini, ridicând o mână în sus, privind spre Matei. În fundal se vede un călău care tăiase deja capetele a trei persoane, ale fiilor cei mari. Scena, zugrăvită cu atenţie la cele mai mici detalii şi redând foarte bine dramatismul şi tensiunea momentului, pare a pune accent tocmai pe acest dialog, redat de sursele istorice scrise, între domn şi fiul cel mic, pentru a-l împiedica să treacă la islam. Voievodul arată în sus, cu mâna stângă, parcă îndemnându-l pe Matei ca spre cer să-şi îndrepte atenţia, spre Dumnezeu, iar nu spre lumea aceasta. Tot în stânga se văd câteva femei care se tânguiesc, probabil soţia şi fiicele domnului, iar în dreapta este zugrăvit sultanul.

D. Cantemir descrie, la rândul său, mazilirea şi executarea familiei Brâncoveanu, precizând că „nefericitul Brâncoveanu, cu soţia şi cu cei patru fii ai săi şi cu soţia fiului cel mai mare, care avea în braţe un copil (a rămas acum numai el singur printre cei vii, din tot acest neam) şi cu cei patru gineri (ale căror soţii au rămas în Valahia) au

---

[23] Pentru desenele lui Dembitzki, vezi A.S. Ionescu, *Penel şi sabie. Artişti documentarişti şi corespondenţi de front în Războiul de Independenţă (1877-1878),* Bucureşti, 2002, pp. 11, 145-149, 152 şi 225.

[24] Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Stampe, Stampa lui Dembitzki, *Esecuţiunea familiei Brâncoveanu pe piaţa din Stambulu*.

fost duşi sub o pază puternică la Constantinopol”[25]. După ce au fost torturați pentru a-şi declara averile, au fost aduşi în fața sultanului pentru a fi executați: „Brâncoveanu, când l-a văzut pe călău, venind cu sabia scoasă, s-a adresat, se spune, copiilor, zicând: «Copii, țineți-vă tare! Am pierdut tot ce am avut pe lumea aceasta. Să ne mântuim măcar sufletele noastre şi să ne spălăm păcatele cu sângele nostru!». Şi astfel a fost tăiat mai întâi Văcărescu, dregătorul său, în al doilea rând Matei, fiul cel mai mic, în al treilea rând Radul (acesta a fost logodnicul fiicei lui Antioh Cantemir), în al patrulea rând Ştefan, cel de-al doilea născut, în al cincelea rând Constantin, primul născut, iar în sfârşit însuşi sărmanul domn Brâncoveanu, ale căror trupuri au fost aruncate în mare, iar capetele lor, înfipte în sulițe lungi, au fost purtate câtva timp pe ulițele oraşului”[26].

Îndemnul lui Brâncoveanu către fiii săi de a accepta moartea, redat în aceeaşi manieră de secretarul florentin al domnului, Anton Maria Del Chiaro, poate să fi fost preluat din opera acestuia, pe care a consultat-o, D. Cantemir nefiind la Istanbul în momentul execuției, ci în Rusia, acolo unde îşi găsise refugiu după lupta de la Stănileşti, din 1711. Cuvintele de îmbărbătare adresate copiilor săi sunt aceleaşi şi la Del Chiaro, care precizează că, de praznicul Adormirii Maicii Domnului, în prezența sultanului, a avut loc executarea domnului muntean, descrisă astfel:

[25] D. Cantemir, *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu şi a Cantacuzinilor*, în *Idem*, *Opere complete*, vol. VI, t. II, Bucureşti, 1996, p. 99.

[26] *Ibidem*, p. 101.

„imbrohorul supuse pe voievod la un nou interogator, la care Brâncoveanu răspunse fără frică, după care, la un semn, se apropie gealatul. Când Brâncoveanu îl văzu că se apropie cu sabia în mână, făcu o scurtă rugăciune şi se adresă fiilor săi cu următoarele cuvinte: «Fiii mei, fiţi curajoşi! Am pierdut tot ce am avut în această lume; cel puţin să salvăm sufletele noastre şi să ne spălăm păcatele cu sângele nostru»". Del Chiaro aminteşte apoi uciderea lui Ianache Văcărescu, a celor patru fii şi, în final, a voievodului, „părintele lor, care a fost spectator la această cruzime şi barbarie", încât „înşişi turcii se îngroziseră de atâta nedreptate"[27]. Aceste noi mărturii le întăresc pe cele precedente, demonstrând că, în faţa morţii, Brâncoveanu şi-a îmbărbătat copiii pentru a-şi păstra credinţa, salvându-şi astfel sufletele.

N. Iorga publica, în 1901, mai multe documente referitoare la sfârşitul Brâncovenilor, preluate, în cea mai mare parte, din manuscrisul 3553, păstrat, la acea vreme, în Arhivele de Stat din Dresda, care cuprinde corespondenţă diplomatică din anul 1714 şi din anii imediat următori. De pildă, într-o scrisoare a ambasadorului Olandei la Poartă, Colyer, trimisă din Constantinopol, la 21 septembrie 1714, este descrisă execuţia domnului: „Sultanul, ieşind din Divan, a pus să le fie tăiate capetele, după multe chinuri în închisoare, de faţă cu el, înaintea chioşcului său, în colţul despre apă al Seraiului, lui Constantin Basarab, care, timp de douăzeci şi şase de ani, a cârmuit ca Domn ţara Munteniei,

[27] Anton Maria Del Chiaro Fiorentino, *Revoluţiile Valahiei*, Iaşi, 2005, pp. 131-132.

împreună cu patru fii ai săi şi cumnatul"[28]. Cu numai câteva zile înainte, un raport al lui Goltz, din 1 septembrie 1714, trimis tot din Constantinopol, spunea: „Après que le Grand Seigneur l'a entièrement dépouillé de tous ses biens… l'a fait décapiter avec toute sa famille en sa propre présence. L'on commença l'éxécution par l'ainé de ses enfants, qui étaient au nombre de quatre; l'on vient après eux à son trésorier, et ensuite, à lui-même"[29].

Rapoartele olandeze trimise din Constantinopol amintesc, la rândul lor, cruzimea execuției domnitorului muntean, acesta fiind obligat, aşa cum ne relatează Hochepied, la 7 septembrie 1714, să asiste la uciderea copiilor săi. Rând pe rând, au fost executați toți cei patru fii ai săi, sfetnicul, apoi, la urmă, domnul, „care a trebuit să vadă ticăloasa priveliște, cu o neomenie mai presus de închipuire"[30]. Acelaşi Hochepied intuise bine, încă din 22 iunie 1714, că principele, întemnițat şi torturat la închisoarea celor Şapte-Turnuri, nu va scăpa cu viață: „Mi se pare văzut lucru că acel domn

---

[28] Textul şi traducerea, la N. Iorga, *Acte relative la căderea şi moartea lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1901, pp. 59, 146-149. În parte republicate, în traducere românească, în *Martiriul Sfinților Brâncoveni*, ed. L.S. Desartovici, Bucureşti, 2007.

[29] „După ce marele stăpân l-a deposedat complet de toate bunurile sale, a făcut să fie decapitat, împreună cu toată familia lui, în prezența sa. S-a început executarea cu cel mai mare dintre copiii săi, care erau în număr de patru; după ei a venit rândul sfetnicului său şi, apoi, al lui însuşi" (Raportul lui Goltz, la N. Iorga, *op. cit.*, pp. 78-79).

[30] Raportul lui Hochepied, din 7 septembrie 1714, redat şi tradus de N. Iorga, *op. cit.*, pp. 144-145.

mazilit al Țerii Româneşti, după ce-l vor jumuli bine, la urmă va mai pierde şi viața"[31].

Nu doar în rapoartele consulare, ci şi în cronicile româneşti, deopotrivă din Țara Românească şi Moldova, este redată soarta tristă a domnului muntean. De exemplu, Radu Popescu, în istoria sa, scrie şi el despre decapitarea lui Brâncoveanu, însă accentul nu cade atât de mult pe momentul propriu-zis al execuției, cât pe faptul că acest tragic eveniment s-a produs din cauza trădării unora dintre membrii familiei Cantacuzino. Dacă uciderea este redată destul de lacunar, prin cuvintele: „le-au tăiat capitile înaintea lui, însă întâi a feciorilor, deci au lui, în zioa de Sântă Măria mare"[32], autorul subliniază cu tristețe: „Şi aşa s-au sfârşit Costandin-vodă cu feciorii lui şi cu avuția lui, viindu-i pierirea de la neamul lui, pre cari i-au cinstit, i-au îmbogățit de era ca nişte domni, iar ei, cu acest feli de mulțumită, i-au răsplătit"[33].

O situație similară întâlnim şi în cronica anonimă despre Brâncoveanu, unde se spune că, din cauza intrigilor Cantacuzinilor la Poartă, sultanul „i-au scos în zioa de Sântă Maria mare, unde şădea împăratul la un foişor lângă mare, carele îl numesc turcii Iali-Kioşkiu, pe Costandin-vodă şi pe 4 feciori ai lui: Costandin, Ştefan, Radul şi Matei şi pe Văcărescul, de le-au tăiat capetele"[34]. Autorul nu stăruie

---

[31] Scrisoarea lui Hochepied, din 22 iunie 1714, reprodusă şi tradusă de N. Iorga, *op. cit.*, pp. 136-137.

[32] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumâneşti*, în *Cronici brâncoveneşti*, ed. D.H. Mazilu, Bucureşti, 1988, p. 325.

[33] *Ibidem*.

[34] *Istoria Țării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717 (Cronica anonimă despre Brâncoveanu),* în *Cronici brâncoveneşti*, ed. cit., pp. 300-301.

asupra uciderii, deşi punctează esențialul, ci ține să precizeze: „A căror fapte auzindu-le pământenii noştri toți, încă şi streinii să mira cum şi în ce chip acei ce au văzut bine, cinste, milă de la Costandin-vodă şi multă bogăție cât era îndestulați de toate, aceea au fost vrăjmaşii cei mai mari"[35].

I. Neculce, pe un ton mai dur, datorat faptului că domnul muntean nu-l sprijinise în mod deschis nici pe D. Cantemir, nici pe țarul Petru I în lupta de la Stănileşti, menționează şi el: „Deci l-au scos şi au tăet capetele, întâi a patru cuconi ai săi, apoi şi a lui şi a câțiva boiari, slugi ale lui. Iar pe doamna şi pre alte slugi le-au ținut încăşi vreo 2 ani la închisoare şi apoi i-au slobozit"[36]. Şi cronica expediției turcilor în Moreea, surprinde, la rândul ei, mazilirea domnului, torturarea sa, decapitarea lui şi a familiei şi aruncarea trupurilor în mare. Iată cum este redată execuția propriu-zisă: „Deci, după ce i-au scos, întâi au tăiat pe Constantin beizade, apoi pe Ştefan, apoi pe Răducan, pe Mateiu, pe Văcărescul, apoi şi pe Constandin-vodă"[37].

Mazilirea domnului, plecarea acestuia cu familia la Istanbul, întemnițarea şi torturarea, precum şi executarea sa şi a copiilor, împreună cu sfetnicul Ianache, sunt descrise totodată şi de cronici versificate, cuprinse în câteva manuscrise româneşti, datând din secolele XVIII-XIX. D. Simonescu[38], care le-a studiat, a găsit nouă astfel de manuscrise,

---

[35] *Ibidem*, p. 301.

[36] I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, în *Cronici brâncoveneşti*, ed. cit., p. 350.

[37] *Istoria oştirei ce s-au făcut asupra Moreii la anul 7223 <1715>*, în *Cronici brâncoveneşti*, ed. cit., pp. 335-336.

[38] D. Simonescu, *Uciderea lui Constantin Brâncoveanu (15 august 1714)*, în *Idem*, *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII-XVIII)*, Bucureşti, 1967, pp. 55-68.

redate şi în repertoriul manuscriselor cronicilor interne, alcătuit de I. Crăciun şi A. Ilieş[39], la acestea adăugându-se încă unul, nemenționat de cele două lucrări, dar amintit de G. Ştrempel.[40] Intitulate *Istoria lui Costandin vodă Brâncoveanul*, aceste cronici ritmate se află în următoarele manuscrise româneşti: manuscrisul[41] 21 de la Biblioteca Academiei Române[42] (copie din 1857 a textului din 1730), ms. 1344 de la BAR (copie din 1797), ms. 1629 de la BAR (scris în 1756-1778), ms. 2150 de la BAR (datând de la mijlocul secolului al XVIII-lea), ms. 3049 de la BAR (1818), ms. 3078 de la BAR (copie din 1809), ms. 4730 de la BAR (copie de la mijlocul veacului al XIX-lea), ms. 4257 de la Biblioteca Națională (copie de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, începutul secolului al XIX-lea), ms. din fondul Erdelyi levelter, fasc. VI, doc. 345 de la Arhivele Statului din Budapesta (ante 1761). La acestea se adaugă ms. 3477 de la BAR, pomenit de G. Ştrempel, datând din secolul al XIX-lea. Interesant este faptul că manuscrisul păstrat la Budapesta se afla, la 1761, „printre materialele de propagandă împotriva uniților, strânse de generalul austriac Buccow, cel care a înăbuşit rezistența ortodocşilor din Transilvania"[43]. Acesta a adunat, de la Sofronie din Cioara, în 1759, şi versurile despre uciderea lui Brâncoveanu.

---

[39] I. Crăciun, A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne, secolele XV-XVIII*, Bucureşti, 1963, pp. 179-182.

[40] G. Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. III, Bucureşti, 1987, p. 139.

[41] Prescurtat în continuare ms.

[42] Citată în continuare ca BAR.

[43] D. Simonescu, *op. cit.*, p. 58.

Analizând manuscrisele, D. Simonescu a ajuns la concluzia că arhetipul cronicii s-a pierdut, dar că între diferitele variante nu sunt deosebiri semnificative, deoarece copiştii nu au făcut modificări de conținut. Nici numele autorului nu este cunoscut, dar se presupune că este un cărturar, aşa cum dovedeşte stilul redactării. Sunt descrise pe rând venirea în Țara Românească a trimisului sultanului, cu firman de mazilire, plecarea domnului, în ciuda regretelor boierilor, parcurgerea drumului până în capitala otomană, întemnițarea şi torturarea sa şi, în final, execuția.

După ce „tot postul l-au muncit”[44], în ziua de „Sântă Maria Mare”, sultanul porunceşte uciderea lor publică. Textul cronicilor pune în lumină şi faptul că Brâncoveanu îşi îmbărbătează copiii să accepte moartea, statornici în credința lor, cu bucuria întâlnirii cu Domnul: „Ce vom să ne facem, tăiculiță, / Că vom să ne pristăvim / Şi de lume ne lipsim. / Iar Costandin-vodă dulce îi săruta / Şi den gură îi mângâia / Nu vă, fiilor, spăreați, / Ci pe Dumnezeu rugați, strigați / Şi strigați cu tărie / Şi cu glas de bucurie, / Că puțintică durere vom lua, / Cu Dumnezău din ceri ne vom încununa. / Atunci gealatu i-au luatu / Şi pe rând că i-au tăiatu”[45]. Se vede clar că accentul cade pe bucurie, pe nădejdea unirii cu Domnul, la care vor ajunge după răbdarea durerii execuției, care, aşa cum continuă textul, are loc imediat. Autorul redă apoi impactul puternic produs

[44] Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară (în continuare BAR), Ms. rom. 2150 (în continuare Ms. rom. 2150), ff. 105-106, redat de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 65.

[45] BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2150, f. 106, redat de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 65.

în capitala otomană de această execuție: „Că tot Țarigradu s-au mirat / Cum tatăl cu fiii s-au tăiat! / Şi toți, într-un ceas din zi, / În veci să vor pomeni”[46].

D. Simonescu mai aminteşte şi un manuscris românesc, păstrat la Cluj, care conține o poezie asemănătoare, redactată de Pavel Popovici, în 1813, şi care redă pe scurt executarea domnului muntean, rezultat al intrigilor boiereşti la Poartă: „O, pizma câtu-i de mare / Şi câtă face stricare! /Aşa şi pre acest domn mare / Pizma-l trase la pierzare. / Boerii rău sfătuiră / Şi turcilor îl pârâră, / Nu că doar ar fi vinovat, / Ci că nu plini al lor sfat”[47]. Acuzația adusă contra domnului, aşa cum apare în acest text, este politica antiotomană şi favorabilă Imperiului Habsburgic. Sultanul „foarte rău s-a supărat”[48] şi pe Constantin „la moarte l-au judecat, / Şi numele lui l-au stins, / Cu a feciorilor lui l-au prins, / Scoțându-i din viața lumească / Cu sabia cea turcească”[49].

Variante similare celor de mai sus au fost transmise şi prin folclor, acolo unde s-a păstrat nealterat refuzul lui Brâncoveanu de a trece la islam, pentru a-şi salva viața. Poeziile populare redau cu claritate dialogul dintre sultan şi domnul muntean: „De ți-e milă de copii / Şi de vrei ca să mai fii, / Lasă legea creştinească / Şi te dă-n legea turcească”. Răspunsul lui Brâncoveanu, impresionant, vine imediat: „Facă Domnul ce o vrea; / Chiar pe toți de mi-i

[46] BAR, Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2150, f. 106, redat de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 65.

[47] Textul manuscrisului de la Cluj este reprodus de D. Simonescu, *op. cit.*, p. 67.

[48] Vezi textul la D. Simonescu, *op. cit.*, p. 67.

[49] *Ibidem*.

tăia, / Nu mă las de legea mea"[50]. Se remarcă faptul că folclorul a conservat, de-a lungul timpului, în mod corect, păstrarea credinței ortodoxe de către principele muntean şi refuzul acestuia de a trece la islam, posibilitate care i s-a propus şi care i-ar fi adus salvarea vieții pământeşti.

Important de menționat, în acest context, este că martiriul Brâncovenilor e amintit de N.M. Vaporis[51], în lucrarea sa dedicată noilor mucenici ortodocşi din vremea stăpânirii turceşti, din veacurile XV-XIX. Autorul a cules informații despre martirii ortodocşi ucişi de otomani şi a menționat, pentru fiecare în parte, câteva elemente din viața lor, anume: perioada şi locul în care aceştia au trăit, meseria lor (dacă aceasta este cunoscută), felul şi data martiriului. Prezentarea vieților martirilor este precedată de un studiu în care se analizează pe scurt situația creştinilor în Imperiul Otoman[52] şi modul în care se ajungea la executarea lor. Autorul subliniază că islamul nu a susținut

---

[50] Textul redat în „Apostolul", XI, 1934, nr. 10, pp. 163-174, reluat de N. Stoicescu, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 491. Vezi şi Şt. Ionescu, P.I. Panait, *Constantin-Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969, pp. 299-300.

[51] Pr. N.M. Vaporis, *Mărturisitori ai lui Hristos. Viețile noilor mucenici din vremea stăpânirii turceşti (1437-1860),* Bucureşti, 2002, pp. 184-186. Alături de Constantin Brâncoveanu, cu fiii săi şi sfetnicul Ianache, lucrarea mai menționează, dintre români, şi pe Antim Ivireanul între aceşti noi mucenici.

[52] Pentru situația creştinilor şi a Bisericii în Imperiul Otoman, vezi V. Panaite, *Pace, război şi comerț în Islam*, Bucureşti, 1997; S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968; Th. H. Papadopoullos, *Studies and Documents Relating to the History of the Greek Church and people under Turkish Domination*, Bruxelles, 1952; C.G. Papadopoullos, *Les privilèges du Patriarchat ecumenique dans l'Empire Ottoman*, Paris, 1924.

convertirile forțate[53], dar că, mai ales în perioada decăderii Imperiului Otoman, legea islamică (şeriatul), care nu prevedea moartea decât pentru trădare, a fost mereu încălcată, creştinii ajungând, dintr-un motiv sau altul, în situația de a opta între convertirea la credința musulmană şi suferirea unor pedepse sau chiar moartea. Între cei nouăzeci şi doi de martiri care au fost decapitați, din totalul martirilor despre care ştim că au fost omorâți în diferite moduri, se numără şi domnul muntean, împreună cu fiii săi, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei, şi sfetnicul Ianache Văcărescu.

Despre regimul greu de detenție la care a fost supusă familia Brâncovenilor, mărturiile abundă şi sunt impresionante. Aproape toate sursele vorbesc despre torturarea lui Constantin Brâncoveanu şi a copiilor săi, în scopul de a-i face să declare averile din țară sau din alte locuri.

Şi în presa europeană a vremii au apărut referiri la situația Brâncovenilor în timpul detenției lor la Istanbul, punctându-se situația grea şi tortura la care au fost supuşi. De pildă, *Le journal historique* din Verdun, din august 1714, nota că membrii familiei au fost întemnițați separat, pentru a nu putea comunica între ei: „ce Prince et ses enfants ont été emprisonnés au château des Sept-Tours; qu'on les avaient séparés, en sorte qu'ils ne pouvaient point se voir, s'entendre ni se communiquer par lettres, soit entre eux, soit avec aucune personne du dehors, ni du dedans de leur

[53] „Deşi islamul, de obicei, nu susține convertirile forțate şi nici nu acceptă convertirile neîntemeiate pe convingerea sinceră, aceste prescripții erau adesea nesocotite. Ca urmare, avem convertiri la islam făcute din dorința de a scăpa de pedeapsă" (Pr. N.M. Vaporis, *op. cit.*, p. 17).

prison"[54]. Raportul olandezului Colyer, din 10 mai 1714, aduce noi lămuriri: „Zi şi noapte, Domnul stă închis într-o cameră întunecoasă, adânc supt fața pământului, iar soția lui, care şi ea a trebuit să-şi dea juvaierele, stă într-o odaie de sus, bine păzită"[55], informație pe care o regăsim şi la Hochepied, la 15 mai, acelaşi an: „L-au adus pe acest principe nenorocit şi pe acei fii ai lui, precum şi trei boieri fruntaşi, într-o adâncă groapă supt pământ, unde, din lipsă de lumină, nu pot arde lumânări, nici candele, despărțit de soția lui"[56]. Despre torturarea lor pentru a-şi declara averile scrie şi *Gazette de France*, în numerele din mai până în august 1714, dar şi *Le Mercure Galant* din Paris, precum şi amintitul jurnal din Verdun[57].

Călătorul francez Paul Lucas, aflat la Constantinopol în vara anului 1714, şocat de lăcomia marelui vizir şi de crimele făcute de acesta pentru a acumula bogății, se referea şi la moartea domnului muntean, despre care nota, în septembrie 1714: „Sous de fausses accusations, pour les dépouiller de leurs biens, il y a quelques jours que l'on fit couper la teste au prince de Valachie et à ses enfants,

---

[54] L. Baidaff, *La mort de Constantin Brâncoveanu et la presse européenne (1714),* în „Revue Historique du sud-est européen", 1929, nr. 1-3, p. 67. „Acest Prinț şi copiii săi au fost întemnițați în castelul Şapte Turnuri; ei au fost separați, ca să nu se poată vedea, nici auzi, nici comunica prin scrisori, nici între ei, nici cu altă persoană din interior sau din afara închisorii".

[55] Raportul ambasadorului olandez Colyer, din 10 mai 1714, în N. Iorga, *op. cit.*, p. 133.

[56] Raportul lui Hochepied, din 15 mai 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, pp. 133-134.

[57] *Ibidem*, pp. 64-70.

après leurs encore fait soufrir des questions horribles pour lui faire dire ou il avait tous ses biens"[58].

Despre faptul că domnul muntean „e chinuit în fiecare zi pentru a se aduce la lumină averea sa"[59] scria olandezul Hochepied, la 28 iulie 1714, iar iezuitul Francisc Gosciecki amintea, la rândul său, că Brâncoveanu e supus la „chinuri grele"[60]. Referiri la regimul de detenţie, la tortură şi la moartea voievodului muntean fac, de asemenea, şi Goltz[61], Colyer[62], Aubry de la Motraye[63], veneţienii Memmo[64], Vettor Zane[65] şi Alvise Mocenigo[66], ambasadorul francez

---

[58] „Sub false acuzaţii, pentru a-i deposeda de bunuri, acum câteva zile a făcut să cadă capul prinţului Valahiei şi al copiilor săi, după ce-i făcuse să sufere lucruri oribile pentru a-l face să declare unde avea toate bunurile sale". Scrisoarea lui Paul Lucas, redată de T. Holban, *Despre moartea lui Constantin Brâncoveanu*, în „Revista Istorică", XXII, 1936, nr. 1-3, pp. 45-46.

[59] Scrisoarea lui Hochepied, din 28 iulie 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, p. 137.

[60] Francisc Gosciecki, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, ed. cit., p. 598.

[61] Raportul lui Goltz, din septembrie 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, p. 78.

[62] Raportul lui Colyer, din septembrie 1714, la N. Iorga, *op. cit.*, p. 148: Domnul a fost decapitat „după multe chinuri, în închisoare".

[63] Relatarea lui Aubry de la Motraye, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, p. 524.

[64] Raportul bailului veneţian, Andrea Memmo, către dogele Veneţiei, despre executarea lui Constantin Brâncoveanu şi a copiilor săi, scris la 31 august 1714, în Hurmuzaki, IX, p. 537, doc. DCLXXXV, şi raportul anterior, din 13 iulie 1714, despre torturarea lor, în *op. cit.*, p. 536, doc. DCLXXXIII.

[65] Raportul lui Vettor Zane către dogele Veneţiei, din 28 iulie 1714, despre torturarea lui Constantin Brâncoveanu, în Hurmuzaki, vol. IX, p. 536, doc. DCLXXXIV.

[66] Raportul lui Alvise Mocenigo şi al lui Andrea Memmo, din 26 mai 1714, în Hurmuzaki, vol. IX, p. 535, doc. DCLXXXII.

Marchizul De Bonnac[67], Del Chiaro[68], D. Cantemir[69] sau *Cronica anonimă despre Brâncoveanu*[70]. Detalii legate de modul de tortură, aplicat pentru a mărturisi averile sale, ne oferă raportul rezidentului imperial Fleischmann[71], din iulie 1714. Acesta, într-un raport către Consiliul de război, din 22 iulie, nota: „Principele valah depus e încă interogat în chip mizerabil şi chiar în prezența soției, copiilor şi prietenilor săi, şi aceştia în fața sa, astfel încât şi-a dezvăluit deja cea mai mare parte a banilor şi bunurilor avute, printre altele, la Veneția şi în Transilvania"[72]. Torturarea domnului muntean dura de multă vreme, căci, la 28 iunie 1714, acelaşi Fleischmann scrisese: „Principele valah Constantin Basarab, aflat în detenție la Şapte Turnuri, a fost dat pe mâna lui Bostangi-Paşa, la 15 ale lunii, şi, din acelaşi moment, torturat într-un chip de nedescris, cu roata la cap şi la mâini, arderea pieptului şi multe alte

[67] Raportul ambasadorului francez, Marchizul De Bonnac, către regele Franței, din 12 noiembrie 1716, despre moartea lui Constantin Brâncoveanu, în Hurmuzaki, vol. VI, Bucureşti, 1878, p. 166, doc. XCIII.

[68] Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, p. 131: Sultanul a ordonat „supunerea lui, ca şi a fiului cel mare, la grele torturi".

[69] D. Cantemir, *op. cit.*, p. 101. Brâncoveanu şi fiul său cel mai mare au fost supuşi „timp de cinci zile, la cele mai cumplite cazne".

[70] *Istoria Țării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717* (*Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. citată, p. 300. Cu „multe cazne ce l-au căznit pe Costandin-vodă şi pe feciorii lui".

[71] Raportul rezidentului imperial Fleischmann din iunie 1714, editat de C. Giurescu şi N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1907, doc. 410, p. 268 (Mulțumim dlui. Bogdan Popa, cercetător ştiințific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", pentru traducerea în română a textelor citate, publicate în limba germană în colecția amintită).

[72] *Ibidem*, doc. 413 din 22 iulie 1714, p. 269.

feluri groaznice, şi interogat din pricina avuţiilor sale ce trebuie să fie ascunse; astfel încât trebuie să reziste la vârsta sa înaintată aceste dureri groaznice şi astfel să îşi apere viaţa. Acelaşi tratament a fost deja dat şi fiilor săi"[73]. O informaţie interesantă ne este dată de Fleischmann, printr-un raport al său din 22 mai 1714, în care acesta specifică statutul banilor de la Veneţia, amintiţi ca „vakuf sau legatum ad pias causas"[74]. Cu alte cuvinte, se confirmă faptul că o parte din banii de acolo aveau scopuri caritabile, aşa cum însuşi Brâncoveanu scria în hrisovul său din 1 septembrie 1707, prin care dobânda banilor de la Zecca Veneţiei revenea Academiei Domneşti şi Mănăstirii Sf. Sava din Bucureşti[75].

Decapitarea domnului este, de asemenea, redată de Fleischmann: „Însă numitul bun principe valah a fost decapitat public, devreme, la ceasurile 9, împreună cu toţi cei patru fii ai săi şi ginerele, în prezenţa sultanului, care asista la acest spectacol trist de pe nava sa de la pavilionul imperial, aflat pe ţărmul mării, după care capetele şi corpurile tuturor acestora au fost duse în faţa primei porţi a Seraiului şi sunt expuse până mâine. Acum văduva principelui şi fiicele sunt încă arestate la Bostangi-Paşa şi aşteaptă ieşirea din starea lor dureroasă"[76].

Aşa cum am văzut, despre întemniţarea domnului, torturarea sa şi a copiilor săi, refuzul de a-şi schimba religia pentru a-şi salva vieţile şi moartea lor vorbesc numeroase

---

[73] *Ibidem*, doc. 410, din 28 iunie 1714, p. 268.

[74] *Ibidem*, doc. 407, din 22 mai 1714, p. 267.

[75] Vezi *infra*.

[76] C. Giurescu şi N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, ed. cit., doc. 414 din 15/27 august 1714, p. 270.

surse contemporane evenimentului, provenind de la relatările ambasadorilor francezi, olandezi, venețieni la Constantinopol, din scrierile călătorilor străini aflați în capitala Imperiului Otoman la acea dată sau din cronicile românești. Presa vremii conține, de asemenea, semnificative pasaje referitoare la aceste aspecte, căci evenimentele au cutremurat lumea, „fait raisonner bien du monde"[77], așa cum scria *Le Mercure Galant*, în 1714.

După execuție, trupurile au fost aruncate în mare, de unde au fost luate și îngropate în insula Halki, în timp ce capetele au fost purtate prin oraș, spre groaza celor prezenți. Un amănunt interesant legat de acest aspect ne oferă raportul inedit din 2 septembrie 1714, al emisarului rus P.P. Șafirov[78], cel care jucase un rol de seamă în negocierile ruso-otomane care au dus la încheierea păcii de la Prut, din 12 iulie 1711[79], ce a urmat luptei de la Stănilești. După ce menționează că Brâncoveanu „a primit o aspră pedeapsă; el și-a pierdut fiii și apoi a fost executat", cancelarul rus amintește că, în urma execuției, trupurile au zăcut întreaga zi „în fața grădinilor sultanului", apoi au fost aruncate în mare, iar cel care s-a ocupat „în chip

[77] Vezi L. Baidaff, *op. cit.*, p. 65.

[78] Raportul lui P.P. Șafirov din 2 septembrie 1714, la T.G.A.D.A., fond 68, opis 1. Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare ANIC), Microfilme Rusia, rola 17, c. 133 (Mulțumim dlui. Marian Stroia, cercetător științific la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", pentru amabilitatea de a ne traduce acest document).

[79] Despre Pacea de la Prut și rolul jucat de baronul rus P.P. Șafirov în acest context vezi: A. Boldur, *Expediția de la Prut din 1711*, în „Studii și cercetări istorice", XIX, 1946, pp. 47-86, și, mai recent, M. Stroia, *Românii în confluența europeană în secolul al XVIII-lea*, București, 2004, pp. 50-54.

amănunţit" de îngroparea în ritul bizantin a Brâncovenilor a fost fratele patriarhului de Ierusalim, care era, la acea dată, Hrisant Notara, personalitate a vieţii culturale şi religioase a timpului, cu care domnul muntean avusese bune relaţii. Prin urmare, reţinem detaliul lui Şafirov, anume că trupurile Brâncovenilor au fost înmormântate prin purtarea de grijă a fratelui patriarhului de Ierusalim, Hrisant Notara. Despre soţia şi fetele domnului, Şafirov scria că sunt arestate şi ţinute sub pază la Bostangi-başa.

Abia în 1720 trupul lui Constantin Brâncoveanu a fost adus la Bucureşti şi înmormântat la Biserica „Sfântul Gheorghe Nou"[80], în taină, punându-se o candelă[81] doar deasupra mormântului, cu numele celui decedat. În iunie 1914, V. Drăghiceanu a descoperit că acolo este înmormântat domnitorului muntean, pornind de la descifrarea inscripţiei candelei, fapt confirmat şi de cercetările arheologice din 1932, când o echipă de arheologi şi doctori, între care N. Minovici şi Fr. Rainer, a analizat oasele din punct de vedere medico-legal şi a adeverit că acestea sunt ale voievodului ucis. Decapitarea, atestată de izvoarele istorice, era astfel confirmată şi de ancheta medico-legală, care a stabilit că pe o vertebră cervicală există un semn de tăietură cu un corp

[80] Mănăstirea Hurez fusese construită ca necropolă domnească, dar înmormântarea domnului nu s-a putut face acolo, deoarece, în 1720, când trupul său a fost adus în ţară, Oltenia se afla sub ocupaţie austriacă.

[81] Candela poartă următoarea inscripţie: „Această candelă ce s-a dat la Sfântul Gheorghe Nou luminează unde odihnesc oasele fericitului Domn Costandin Brâncoveanu Basarab Voievod şi este făcută de Doamna Măriei Sale Maria, care şi Măria Sa nădăjduieşte în Domnul, iarăşi aicea să i se odihnească oasele (Iulie 21 zile 7227 [1720]").

tăios[82]. Reînhumarea osemintelor domnului a avut loc în 1934, precedată de o procesiune solemnă, la 21 mai, cu participarea Patriarhului Miron Cristea[83].

Soția principelui, Maria Brâncoveanu, ginerii şi nepotul Constantin au fost surghiuniți în Asia Mică, la Kutahya, după ce fuseseră întemnițați o vreme la Istanbul, pentru ca, în 1717, să se întoarcă în Țara Românească, în alaiul lui Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae Mavrocordat. Hochepied, într-un raport din 8 februarie 1715, aminteşte de soarta celor rămaşi în viață, precum şi de tăierea capului unei slugi a fostului domn muntean, care avea o pungă de guivaiere, încredințată lui spre păstrare de Maria Brâncoveanu şi care, înainte de a fi descoperit, fusese adăpostit mai bine de trei luni, în capitala otomană, de un preot grec. Soția voievodului a fost scoasă din închisoarea Bostangi-başa din Istanbul cu bani de la Ştefan Cantacuzino, noul domn al Țării Româneşti, care se temea de ea şi care a preferat surghiunirea ei în Asia Mică, împreună cu restul familiei. Hochepied, impresionat de soarta lor, conchidea: „aşa încât, aceşti oameni sunt necăjiți de ți-e mai mare jalea"[84]. Despre atitudinea ostilă a lui Ştefan Cantacuzino față de Maria Brâncoveanu şi trimiterea ei în surghiun aminteşte şi cronica anonimă, unde citim: „Şi nu s-au îndestulat

---

[82] Amănunte la N. Şerbănescu, *Mormântul voievodului martir Constantin Brâncoveanu*, în „Biserica Ortodoxă Română" (în continuare BOR), XCVIII, 1980, nr. 1-2, pp. 109-144.

[83] Vezi şi I. Lupaş, *Mucenicia Brâncovenilor*, Cluj, 1937.

[84] Raportul lui Hochepied, din 8 februarie 1715, redat de N. Iorga, *Ştiri despre veacul al XVIII-lea în Țerile noastre, după corespondențe diplomatice străine*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice" (în continuare AARMSI), s. II, t. XXXIII, 1909, nr. 1, pp. 11-14.

Ştefan-vodă numai pre moartea lui Costandin-vodă şi a feciorilor lui, ci încă, fiind doamna şi ginerii lui Costandin-vodă şi alţi oameni ai lui scăpaţi din primejdia morţii, pre carele vrea turcii să-i sloboază să vie în ţară, iar el s-au sfătuit cu tată-său şi cu sfetnicii lor că nu să cade să vie în ţară, ci să-i facă surgun"[85]. Cronica arată în continuare cum noul domn a obţinut surghiunirea familiei lui Brâncoveanu „la Kiutaiu, în Anadol"[86].

Motivele principale ale mazilirii, pomenite cel mai des în sursele vremii, sunt legăturile lui Constantin Brâncoveanu cu Imperiul Habsburgic, Rusia şi alte state europene, în vederea unei politici antiotomane, fapt care constituia o trădare a domnului în raport cu Imperiul Otoman, Ţara Românească fiind un stat tributar acestuia, pe de o parte; dar şi dorinţa turcilor de a lua averile principelui muntean, pe de altă parte. La acestea, amintite în mod constant de izvoare, Del Chiaro mai enumeră, între capetele de acuzare trimise Porţii Otomane contra lui Brâncoveanu prin uneltirile boierilor, şi următoarele: cumpărarea de proprietăţi în Transilvania pentru a se refugia acolo la nevoie, impunerea de noi impozite asupra ţării[87], primirea titlului de prinţ al Imperiului Habsburgic, baterea de monede cu chipul său, consimţirea la trecerea lui Toma Cantacuzino de partea ruşilor, în 1711, depunerea de bani la Viena şi Veneţia şi procurarea din Transilvania a unor trâmbiţe din argint, fapt considerat insolent, căci „însuşi Marele Sultan

---

[85] *Istoria Ţării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717* (*Cronica anonimă despre Brâncoveanu),* ed. cit., p. 303.

[86] *Ibidem*.

[87] Politica fiscală a domnului a fost nevoită să ţină cont de cerinţele turcilor, care măreau în mod constant pretenţiile faţă de Ţările Române.

nu le poseda"[88]. După expunerea motivelor de acuzare, Del Chiaro declară: „Acestea au fost principalele capete de acuzare trimise Porții cu scopul de a-l ucide, împreună cu toată familia sa, pe unul din cei mai buni domni ce a avut Valahia"[89].

Aceste acuzații au fost întărite cu peceți boierești falsificate la Brașov[90], despre care amintește nu doar Del Chiaro, ci și *Cronica anonimă*, unde se afirmă: „Și fiind Dumitrașcul hatmanul, fratile lui Mihaiu-vodă, pribeag în Ardeal, la Brașov, fiind ginere lui Mihai spătariul Cantacuzino, la dânsul au trimis de au făcut toate pecețile boierilor Țării Rumânești și le-au trimis aici la socru său, Mihai spătariul, de au făcut arzuri despre țară, pârând pre domnul că este hain și bogat și alte vorbe viclene de-ale lor, și acelea trimițându-le Dumitrașco hatmanul la frate său, Mihai-vodă, le-au dat turcilor care […] i-au făgăduit domnia lui Mihai-vodă"[91]. În falsificarea peceților un rol important l-a avut, așa cum reiese din cronică, Dumitrașcu Racoviță, ginerele lui Mihai Cantacuzino spătarul și fratele lui Mihai Racoviță, fostul domn al Moldovei.

Constantin Brâncoveanu, deși înrudit cu familia Cantacuzino și binevoitor față de aceasta mai ales în prima parte a domniei, s-a depărtat de ea treptat[92], deoarece Cantacuzinii optau pentru o politică antiotomană deschisă,

---

[88] Anton-Maria Del Chiaro Fiorentino, *op. cit.*, pp. 117-118.

[89] *Ibidem*, p. 118.

[90] *Ibidem*, p. 116.

[91] *Istoria Țării Românești de la octombrie 1688 până la martie 1717* (*Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. cit., p. 297.

[92] Vezi R. Șt. Ciobanu, *Constantin Vodă Brâncoveanu și Cantacuzinii*, în *Constantin Basarab Brâncoveanu*, Slatina, 2004, pp. 342-360.

favorabilă ruşilor, în timp ce domnul muntean era adeptul unei alianţe antiotomane făcute în taină, pentru a nu expune Ţara Românească unui atac otoman, în condiţiile în care raportul politico-juridic al Ţării Româneşti faţă de Poarta otomană era acela al unui stat tributar[93]. Prin urmare, Constantin Brâncoveanu a avut corespondenţă cu puteri antiotomane, dar în taină, în timp ce, oficial, el plătea tribut turcilor, de la care a şi primit domnia pe viaţă, în 1699, aceasta fiindu-i întărită, probabil, în 1703, cu prilejul vizitei la Adrianopol.

Despre primirea domniei pe viaţă mărturiseşte chiar principele muntean, în însemnările sale de taină[94]. Astfel, la anul 7207-7208, care corespunde anului de la Hristos 1699, Brâncoveanu nota: „Februarie 8 dni, Miercuri, au venit Dumitraşco Racoviţă şi cu Barbul Cornei de la Odrii, cu vestea că ni s-au dat domnia cu hatişerif în toată viaţa noastră"[95]. La 17 februarie, domnul nota din nou: „Vineri, au venit Frăţilă iuzbaşa, de la Odrii, cu veste că au tras împăratul hatul la baratul care ne-au făcut ca să ne fie domnia în toată viaţa nostră"[96], pentru ca, la 13 aprilie, să scrie: „Aprilie 13 dni, Joi, în Sărbători, au venit Agă de la Împărăţie, cu hatişerif i caftan de domnie, cum că ni s-au dat în toată

---

[93] Pentru statutul politico-juridic al Ţărilor Române în raport cu Imperiul Otoman, vezi M. Maxim, *Ţările Române şi Imperiul Otoman*, în *Istoria românilor*, vol. V, coord. V. Cândea, Bucureşti, 2003, pp. 803-851, sau *Idem*, *Ţările Române şi Înalta Poartă. Cadrul juridic al relaţiilor româno-otomane în Evul Mediu,* Bucureşti, 1993.

[94] Însemnările făcute de domnul muntean au fost publicate de E. Vîrtosu, în *Însemnările de taină ale lui Constantin-Vodă Brâncoveanu,* Bucureşti, 1942.

[95] *Ibidem*, p. 186.

[96] *Ibidem*.

viața noastră"[97]. Prin urmare, Brâncoveanu scria că i s-a dat domnia pe viață, cu acte, hatişerif şi berat, semnate „au tras Împăratul hatul la baratul"[98] de sultan. Hatişeriful şi caftanul de domnie vin în țară, printr-un agă, abia în aprilie, însă situația era clarificată încă din februarie, în timp ce informația sosise mai repede, adusă domnului chiar de Dumitraşco Racoviță, cel care va complota, în cele din urmă, la detronarea lui Brâncoveanu. Acordarea de către turci a domniei pe viață era un fapt atipic, căci domnii, mai ales din veacul al XVI-lea, de când crescuse dependența Țărilor Române față de Imperiul Otoman, erau schimbați frecvent şi chiar mutați dintr-o țară în alta. Cu câteva excepții, media domniilor a fost de trei ani în secolul al XVI-lea, aşa cum remarcau şi călătorii străini. În perioada fanariotă se va ajunge la o mai deasă schimbare a domnilor, pentru ca, apoi, prin Hatişeriful de la Gulhane, din 1802, durata domniei să se stabilească la şapte ani. Ulterior, prin Tratatul de la Adrianopol, din 1829, domnia se va da pe viață şi, prin Convenția de la Balta Liman, din 1849, a rămas fixată la şapte ani.

La fel cum dovedise prudență şi față de Imperiul Habsburgic, Constantin Brâncoveanu păstra rezervă şi față de o alianță deschisă cu ruşii, deoarece aceştia s-au aflat, până în 1709, antrenați în războiul nordic, cu Suedia, nefiind interesați de o implicare directă în Balcani, într-un război antiotoman. Neținând seama de situația reală, Cantacuzinii duceau o politică aproape independentă față de domn, cu sprijinirea directă a Rusiei. De pildă, în 1711, în

[97] *Ibidem*.

[98] *Ibidem*.

lupta de la Stănileşti, spătarul Toma Cantacuzino, dezertând, a fugit cu o parte din oaste în ajutorul ruşilor, dar, aşa cum se ştie, aceştia au suferit o grea înfrângere din partea turcilor. În taină însă, Brâncoveanu întreținea corespondență diplomatică atât cu Imperiul Habsburgic, cât şi cu Rusia, fiind apreciat de ambele puteri şi primind titlu de principe al Imperiului Habsburgic, în 1695, cât şi decorații cu crucea Sf. Andrei din partea țarului. Se remarcă, aşadar, discernământul politic al domnului muntean, care, deşi căuta alianțe antiotomane, nu se avânta în acțiuni care nu ar fi avut şansă de izbândă şi care ar fi pus țara în pericol față de Imperiul Otoman. Brâncoveanu se opune politicii prea deschise față de Rusia manifestate de familia Cantacuzino şi ia anumite măsuri, între care şi îndepărtarea de la putere a spătarului Mihai Cantacuzino, în 1706, căci, la acea vreme, ruşii nu încheiaseră încă războiul nordic. După dezertarea lui Toma Cantacuzino, domnul îi confiscă acestuia averile pentru viclenie, şi astfel devine inevitabilă ruptura dintre principe şi membrii familiei Cantacuzino, care uneltesc de acum, la Poartă, schimbarea domnului. Interesant este că aceştia l-au pârât pe domn turcilor că are corespondență cu puteri antiotomane, tocmai ei, care au ajuns în conflict cu Brâncoveanu pentru că optau pentru o politică antiotomană deschisă[99]! Se vede clar că

[99] Pentru politica externă a domnului muntean, vezi, de pildă, P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în *Istoria românilor*, vol. V, coord. V. Cândea, Bucureşti, 2003, pp. 248-269; *Idem*, *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă şi diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688-1714),* Bucureşti, 1997; C. Bălan, *Domnia şi personalitatea voievodului Constantin Brâncoveanu. Unele considerații*, în „Revista de Istorie”, t. 41, 1988, nr. 4, pp. 841-860.

se urmărea preluarea puterii, în familia Cantacuzino, prin înlăturarea lui Brâncoveanu.

Ştirile transmise prin presa vremii pun accentul pe dorința turcilor de a lua averile domnului muntean, în timp ce corespondența diplomatică, fără a neglija aspectul bogățiilor, enumeră şi alte motive ale mazilirii principelui valah. Astfel, în raportul său din septembrie 1714, Hochepied scria: „Aşa că în aceasta par a-i fi stat crimele, că a avut prea multă avere. Deşi sunt destule pretexte de învinuire: că a avut corespondență cu Țarul din Moscova"[100]. Legăturile lui cu Rusia[101], comunicate turcilor de boieri, erau adevărate, domnul purtând o corespondență intensă cu țarul Petru I în vederea închegării unei alianțe antiotomane. De pildă, în 1697, emisarul domnului muntean propunea țarului o colaborare militară de mare anvergură, cu implicarea popoarelor balcanice aflate sub dominație otomană[102].

În porunca sultanului Ahmed al III-lea către mubaşirul Mustafa, din martie 1714, se cerea prinderea şi aducerea la Poartă a lui Brâncoveanu şi a fiilor săi, accentul punându-se pe vina de trădare a voievodului muntean față de Înalta Poartă, vină care, potrivit şeriatului, aducea moartea vinovatului, deoarece, spune textul, principele muntean avea legământ cu sultanul, adică se afla în relații de vasalitate față de acesta. „Hainul domn însă i-a ajutat pe ghiauri", adică pe nemusulmani, pe creştini, care sunt, aşa cum se spune

---

[100] Raportul lui Hochepied, la N. Iorga, *Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu*, ed. cit., p. 139.

[101] Vezi, de exemplu, Gh. Cardaş, *Legăturile între Petru cel Mare şi Constantin Brâncoveanu*, în „Studii", III, 1950, nr. 3, pp. 169-177.

[102] Detalii în P. Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, în *loc. cit.*, p. 262.

în document, „vrăjmaşii credinţei şi ai statului otoman". I se reproşa lui Brâncoveanu că i-a ajutat pe ruşi în războiul acestora contra otomanilor: „Constantin a călăuzit atacul şi biruinţa tagmei ghiaurilor asupra ţărilor mele bine păzite, ajutând cu zaherele şi în alte chipuri"[103]. Actul menţionează în continuare că, „întrucât trădarea şi josnicia lui s-au adeverit una după alta, problema menţionată a fost supusă atenţiei actualului şeyh-ul-islam şi muftiu al oamenilor"[104], care a stabilit că, dacă se va dovedi că, „pe când era dimpreună, şi în alianţă, şi în înţelegere, şi avea legământ cu sultanul, voievodul menţionat s-a dedat la trădare şi abuzuri, şi, unindu-se cu ghiaurii, care sunt vrăjmaşii credinţei şi statului, i-a ajutat şi i-a sprijinit"[105], atunci se impune, potrivit şeriatului, uciderea sa. Se preciza apoi confiscarea banilor şi bunurilor, precum şi omorârea domnului, a fiilor şi ginerilor lui, dacă aceştia vor opune rezistenţă, precum şi obligativitatea trimiterii capetelor lor la Istanbul. Trădarea era o vină gravă, o încălcare a legământului care prevederea ca domnul să fie prieten prietenilor şi duşman duşmanilor sultanului (dosta dost ve duşmana duşman olub) şi vina aceasta avea o componentă religioasă, deoarece însuşi haraciul era văzut nu doar sub forma sa financiară, ci şi ca o răscumpărare a păcii islamice. Prin urmare, având corespondenţă cu puterile creştine, domnul muntean şi-a primejduit viaţa.

---

[103] Actul din martie 1714 a fost publicat, în limba turcă şi în traducere românească, de V. Veliman, *Relaţiile româno-otomane (1711-1821). Documente turceşti*, Bucureşti, 1984, doc. nr. 11, pp. 85-88.

[104] *Ibidem*, p. 87.

[105] *Ibidem*.

Sursele interne amintesc câteva fapte neobişnuite întâmplate în acea vreme în legătură cu moartea Brâncovenilor. De pildă, *Cronica anonimă* nota că, imediat după uciderea domnului muntean: „Dumnezeu ce nu se înşală niciodată au început a trimite şi minuni în lume pentru ca să cunoască toți că nu sunt Şăităneştii şi cu ai lor dumnezei, ci este Dumnezeu acela mare şi puternic, care face minuni singur. Însă întâia minune au fost că, trimițând Ştefan-vodă pe doamna sa şi pe coconii lui la *Mănăstirea Dintr-un Lemn*, unde este o icoană a Maicii Precistii, făcătoare de minuni, pentru închinăciune, întâmplându-se în zioa de Sânta Maria mare, adică Adormirea Precistii, de era acolo doamna la mănăstire, în care zi şi la Țarigrad au tăiat pe Costandin vodă şi coconii lui (o minune!), într-aceeaşi zi au lovit pe această doamnă a lui Ştefan-vodă nevoie, lovitură, îndrăcire, cât s-au spăriat toți câți era acolo cu dânsa şi se mira ce să-i facă. Şi multă vreme cu acea îndrăcire au fost. Şi această întâmplare fiind, iar n-au venit Ştefan-vodă[106] cu ai lor la cunoştință ca să-şi vază păcatele ce le-au făcut, pentru care Dumnezeu şi minune mare au făcut de s-au îndrăcit doamna sa"[107].

---

[106] Ştefan Cantacuzino şi tatăl său, Constantin, care au complotat împotriva lui Brâncoveanu, au fost sugrumați de turci, în 1716. Vezi D. Cantemir, *op. cit.*, p. 101: „în săptămâna Preasfintei Treimi (căreia ei nu i-au păstrat credință), în 1716, iunie, ziua 7, la ceasurile patru din noapte, a fost gâtuit mai întâi Ştefan, apoi tatăl său, Constantin, iar capetele lor, jupuite şi umplute cu bumbac, au fost trimise vizirului la Adrianopol, iar trupurile, aruncate în mare" (vezi şi Ep. Gherasim Cristea, *Pedeapsa lui Dumnezeu pentru uciderea Sfinților Brâncoveni*, în *Constantin Basarab Brâncoveanu,* ed. cit., pp. 493-498).

[107] *Istoria Țării Româneşti de la octombrie 1688 până la martie 1717* (*Cronica anonimă despre Brâncoveanu)*, ed. cit., p. 302.

Cronica spune clar că, în aceeaşi zi în care era omorât Brâncoveanu la Istanbul, soția lui Ştefan Cantacuzino, care era noul domn şi care complotase la înlăturarea predecesorului său, s-a dus la Mănăstirea Dintr-un Lemn, pentru a se închina la o icoană făcătoare de minuni a Maicii Domnului, fiind praznicul Adormirii Maicii Domnului. Atunci, ea s-a îndrăcit, de s-au speriat toți, şi multă vreme a rămas aşa, însă – spune autorul cu tristețe – faptul nu a fost luat în seamă de Ştefan Cantacuzino şi ai săi pentru a se îndrepta, ei nevăzând că acesta era un semn de la Domnul dat lor spre a se pocăi de păcatul săvârşit, adică cel împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Minunea este dată, spune autorul, pentru a se vedea că nu Şăităneştii sunt dumnezei, ci Dumnezeu este cel puternic. Termenul de Şăităneşti întâlnit în text se referă la familia Cantacuzino, porecla de „Şeitan oglu", în turcă „fiul diavolului", fiind dată lui Mihai Cantacuzino, tatăl lui Andronic şi bunicul lui Constantin Cantacuzino, marele postelnic, unul dintre întemeietorii familiei Cantacuzino în Țara Românească, familia fiind de origine bizantină. Constantin Cantacuzino postelnicul este tatăl lui Constantin Cantacuzino marele stolnic, „hoțul acel bătrân"[108], unchiul lui Constantin Brâncoveanu, frate cu Stanca, mama sa, şi cu Şerban, fostul domn.

Evenimentul îndrăcirii Păunei, soția lui Ştefan Cantacuzino, este relatat şi de o altă cronică, anume cea scrisă de Radu Popescu, care notează: „Iar aici în țară s-au arătat o minune mare, care iaste vrednică de scris. Fiind doamna

[108] Aşa îl numeşte cronica lui Radu Popescu pe Constantin Cantacuzino stolnicul, acuzându-l de complotare împotriva lui Constantin Brâncoveanu. Vezi Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumâneşti*, în *Cronici brâncoveneşti*, ed. citată, p. 324.

lui Ştefan-vodă la Mănăstirea Dintr-un Lemn, mergând pentru evlavie, în zuoa de Sântă Maria Mare, cându l-au tăiat pe Costandin-vodă şi pe feciorii lui la Țarigrad, într-acea zi o au ajunsu şi pă doamna la mănăstire o nevoie mare, dă făcea toate grozăviile şi ei nicicum socotia că au venit bătaia lui Dumnezeu, de plăteşte după faptele lor"[109].

Un alt fapt interesant este relatat de secretarul domnului, Anton Maria Del Chiaro, pe care acesta îl aflase, după cum însuşi mărturiseşte, de la fiicele lui Constantin Brâncoveanu. Del Chiaro spune că, în martie 1714, cu câteva zile numai înainte de mazilirea domnului, fiica cea mare a sa, Stanca, s-a îmbolnăvit şi peste câteva zile a şi murit. Înainte de a muri însă: „în agonie chemă pe Doamna, mama ei şi surorile ei, arătându-le, halucinând, o ceată de turci care zmuceşte de grumaz pe tatăl ei, voind să-l ducă la Constantinopol. Cu greu fu liniştită de cei din jurul ei, dar muri după câteva ore"[110].

Aşa cum am văzut, numeroase surse din secolele XVIII-XIX prezintă, mai laconic sau mai detaliat, însă într-un mod impresionant, sfârşitul lui Constantin Brâncoveanu, uciderea sa şi a familiei la Istanbul, în data de 15 august 1714. Moartea sa, de o cruzime neobişnuită, care a zguduit şi pe contemporanii săi, este una martirică, el refuzând să-şi abandoneze credința pentru a-şi salva viața. Sfârşitul său, care i-a adus cununa muceniciei, venea să împlinească însă o viață dedicată sprijinirii Ortodoxiei, deopotrivă în Țările Române şi în spații aflate sub stăpânire islamică.

---

[109] *Ibidem*, p. 325.

[110] Anton Maria Del Chiaro, *op. cit.*, p. 120.

Constantin Brâncoveanu a manifestat, pe toată durata domniei sale (1688-1714), o grijă deosebită față de sprijinirea Ortodoxiei, acest lucru materializându-se prin ctitorii de lăcaşuri sfinte, înzestrate cu danii în bani, moşii, veşminte preoțeşti şi cărți liturgice, acestea din urmă fiind tipărite în mai multe centre din Țara Românească, domnul susținând din plin activitatea tipografică. O grijă deosebită a avut domnul muntean față de românii ortodocşi din Transilvania, care, după ce în veacul al XVII-lea avuseseră de înfruntat presiunea calvină, se confruntau acum cu pericolul trecerii forțate la unirea cu Roma. Pentru ajutarea românilor transilvăneni, Brâncoveanu a folosit mai multe mijloace. Se crede că, dincolo de sprijinul material în bani sau cărți de cult, voievodul muntean a recurs şi la activitate diplomatică, intervenind la Viena, pentru libertatea de cult a acestora[111]. La stăruințele sale, împăratul Leopold emite două diplome, la 12 septembrie şi 12 decembrie 1701, pentru ca românii să nu fie siliți să se unească cu Roma. Legăturile politice ale lui Brâncoveanu cu Anglia au fost, de asemenea, puse în slujba apărării Ortodoxiei din Transilvania, Anglia susținând la Viena revendicările românilor ortodocşi din Transilvania, sprijinite de domnul muntean[112].

Construirea de lăcaşuri de cult sau repararea celor anterioare a fost un alt mod de ajutorare a românilor transilvăneni. În 1697, Brâncoveanu a ridicat Biserica „Sf. Nicolae"

---

[111] Şt. Meteş, *Relațiile Bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al VIII-lea*, Sibiu, 1928, pp. 10-11.

[112] Despre aceste aspecte, vezi A. Pippidi, *Un episod al relațiilor româno-engleze: Corespondența dintre Constantin Brâncoveanu şi lordul Paget*, în *Constantin Brâncoveanu*, ed. P. Cernovodeanu, Fl. Constantiniu, Bucureşti, 1989, p. 140.

din Făgăraş, căreia, la 17 octombrie 1699, îi dă dreptul să preia o parte din veniturile vămii domneşti de la Rucăr. *Cronica* lui Radu Greceanu consemnează evenimentul, spunând: „Pentru că neavându creştinii de acolo biserică, trimis-au la măria sa, cu multe rugăciuni, ca să le facă o biserică şi, neapărându-se măria sa de un lucru dumnezeiescu ca acesta, stătut-au bucuros după rugăciunea lor şi au trimis de au făcut biserică mare şi frumoasă, întru pomenirea şi cinstirea celui mare făcători de minuni, Sfântul Nicolae Mirlicheischii"[113]. La Sâmbăta de Sus, județul Braşov, domnul muntean a construit o biserică de zid în locul celei anterioare, de lemn, lăcaş ce va fi ulterior dărâmat cu tunurile, în încercarea autorităților habsburgice de a distruge Ortodoxia din Transilvania. De asemenea, domnul muntean reface biserica de la Ocna Sibiului. Sibiul şi Braşovul, care s-au bucurat de atenția principelui din Țara Românească, vor deveni, la sfârşitul veacului al XVII-lea, dar mai ales în secolul al XVIII-lea, două centre cu o cultură ortodoxă puternică, fiind sprijinite de comunitățile greceşti[114] de aici, care îşi înființează şcoli şi biserici cu predare şi slujire în limba greacă. Păstrând legătura cu alte centre ortodoxe, precum Epirul ori Trapezuntul, comunitățile greceşti de

---

[113] Radu Greceanu, *Începătura istorii vieții luminatului şi preacreştinului domnului Țării Rumâneşti, Io Costandin Brâncoveanu Basarab voievod, dă când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat, pentru vremile şi întâmplările ce în pământul acesta, în zilele mării sale, s-au întâmplat* (în continuare *Începătura istorii*), în *Cronici brâncoveneşti*, ed. cit., p. 85.

[114] Pentru comunitățile greceşti din Transilvania, vezi A.E. Karathanasis, *Elenismul în Transilvania*, Bucureşti, 2003.

aici, care obţin din partea principilor Transilvaniei dreptul de autoadministrare, aduc în aceste două oraşe transil-vănene cărţi de cult dogmatice şi apologetice. De pildă, în 1661, mitropolitul Leontie din Pafos (Cipru) lasă ca donaţie, la moartea sa, în 1661, bibliotecii greceşti din Sibiu, ediţii veneţiene din *Noul* şi *Vechiul Testament*, *Evanghelie*, *Octoih*, *Psaltire*, *Triod*[115]. Printre alţi donatori de cărţi ortodoxe îl găsim şi pe patriarhul de Ierusalim, Dosithei Notara, cel care a stat o vreme la curtea lui Brâncoveanu şi care a corespondat cu Athanasie Anghel, încercând să-l întoarcă la ortodoxie.

Constantin Brâncoveanu îi sprijină, la rândul său, pe românii din Transilvania, trimiţându-le cărţi. Astfel, danii importante găsim către Mitropolia din Alba-Iulia, Biserica din Şcheii Braşovului, Mănăstirea Sâmbăta de Sus. La biserica din Şcheii Braşovului se aflau, aşa cum vedem dintr-un inventar al cărţilor bibliotecii din secolele XVII-XIX, douăzeci de cărţi brâncoveneşti, multe dăruite de domnul însuşi, precum *Biblia*, două exemplare din *Mărgăritare*, scrise de Sf. Ioan Gură de Aur, douăsprezece *Mineie*, un *Triod*, un *Penticostar*, un *Apostol*[116]. Largă circulaţie în Transilvania au *Pravoslavnica mărturisire*, tipărită la Buzău, în 1691 (bazele tipografiei de la Buzău fiind puse de fostul episcop de Huşi, Mitrofan, cu sprijinul lui Brâncoveanu, în 1691), şi lucrarea lui Maxim Peloponezianul, *Carte sau lumină*,

[115] *Ibidem*, p. 64.

[116] I.A. Pop, *Domnia lui Constantin Brâncoveanu şi românii din Transilvania - realitate istorică şi reflectare în istoriografia românească transilvăneană din secolul XVIII*, în *Constantin Brâncoveanu*, ed. P. Cernovodeanu, Fl. Constantiniu, ed. cit., p. 63.

tipărită la Snagov, în 1699[117]. Tipăriturile[118] din centrele muntene Bucureşti, Snagov, Târgovişte, Buzău şi Râmnic ajung nu doar la mănăstiri celebre din Transilvania, ci şi în sate izolate, unde găsim cărți păstrate şi după acțiunea lui Bucow din 1761. De exemplu, la biserica din satul Trestia, jud. Hunedoara, s-au păstrat opt cărți editate în Țara Românească, iar în biserica de lemn din satul Vălişoara, din acelaşi județ, s-au găsit şapte exemplare de tipărituri muntene, printre care un *Apostol* tipărit la Buzău, în 1704, şi un *Liturghier* apărut la Târgovişte, în 1713[119], numeroase cărți de cult scăpând neconfiscate de autorități[120]. Pentru

---

[117] Detalii la I. Cristache-Panait, *Carte, artă şi istorie în Transilvania secolului al XVIII-lea. Un capitol al difuzării culturii brâncoveneşti* (în continuare *Carte, artă şi istorie*), în „Studii şi cercetări de Istoria Artei. Seria artă plastică", 1989, nr. 36, pp. 39-52.

[118] Între cărțile editate în timpul şi din porunca lui Constantin Brâncoveanu se numără lucrări apologetice, precum cea a lui Maxim Peloponezianul, *Manual în contra schismei papistaşilor*, Bucureşti, 1690; cărți de cult, precum *Slujba Sfintei Paraschiva celei Nouă şi a Sfântului Grigorie Decapolitul,* Bucureşti, 1692, ori *Evanghelia greco-română*, Bucureşti, 1693, sau lucrări din literatura patristică. Singura carte laică tipărită de domn este *Gramatica slovenească*, a lui Meletie Smotrițki, apărută la Snagov, în 1697. Vezi D. Bădără, *Tiparul românesc la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, 1998, pp. 144-146.

[119] I. Cristache-Panait, *Contribuții la cunoaşterea relațiilor culturale ale populației româneşti din Transilvania cu Țara Românească în sec. al XVII-lea*, Bucureşti, 1973, p. 16.

[120] Pentru politica de confiscare a cărților ortodoxe în Transilvania, interesant este un raport din 1792, păstrat la Arhivele Voivodinei, care arăta că autoritățile habsburgice au confiscat, în 21 de comune din Banat, 60 de cărți de cult editate în Țara Românească. Actul este menționat de V. Cândea, *Mărturii româneşti peste hotare*, vol. II, Bucureşti, 1998, p. 302.

tipărirea cărţilor în Transilvania, domnul muntean îl trimite la Alba-Iulia pe Ştefan Iştvanovici, ucenicul mitropolitului Ţării Româneşti, Sf. Antim Ivireanul. Iştvanovici reliefa meritul voievodului muntean în tipărirea cărţilor în Transilvania[121].

Şi faţă de ierarhii transilvăneni Brâncoveanu a manifestat grijă. Ne amintim, de pildă, de misiunea sa la Istanbul, încă din 1681, aşadar înainte de a ajunge la domnie, cu scopul de a interveni la solii ardeleni Laszlo Csaki şi Kristof Pasko pentru eliberarea din închisoare a mitropolitului Sava Brancovici[122], care fusese întemniţat şi bătut pentru că nu acceptase campania de calvinizare susţinută de principele Mihai Apaffi[123]. În 1698, când a fost hirotonit la Bucureşti Athanasie Anghel ca mitropolit de Alba-Iulia, acesta a primit cadou din partea domnului muntean cărţi de cult, odăjdii arhiereşti, iar mitropoliei i s-au dat bani pentru ajutor. După trecerea lui Athanasie Anghel la unirea cu Roma, Constantin Brâncoveanu îi îndemna pe românii din Braşov să rămână neclintiţi în credinţa lor, asigurându-i că Athanasie Anghel nu are voie, din partea autorităţilor habsburgice, să-i forţeze a se uni cu Roma. Iată ce le scria, la 5 iulie 1701, în această privinţă, principele muntean braşovenilor: „iar molitva voastră şi dumneavoastră alţi pravoslavnici, cumcă nimic nu v-aţ lunecat, nici aţi umblat după aceea, ce aţ păzit curat legea ce pravoslavnică, care de la părinţii şi moşii voştri o aveţ, de aceasta foarte neu părut bine şi nem bucurat, căci cunoaştem că aţ făcut lucru

---

[121] I. Cristache-Panait, *Carte, artă şi istorie*, p. 40.

[122] Sava Brancovici a fost canonizat în 1955 şi este prăznuit la 24 aprilie, împreună cu Ilie Iorest, un alt mitropolit al Transilvaniei prigonit pentru păstrarea dreptei-credinţe.

[123] Vezi P. Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor*, ed. cit., p. 6.

cinstit şi cuvios, plăcut lui Dumnezeu şi oamenilor celor înțelepți, dela care Dumnezeu rugăm să vă întărească şi să vă păzească tot în ce strămoşească pravoslavnică lege, să o puteț ține şi păzi curată şi nezmintită, căci noi vedem şi de la curte împărătească dela Beci avem ştire, că dumnelui piscupul n-are voe împărătească ca să facă silă oamenilor, fără că numai cei ce vor vre de voia lor"[124]. Bucurându-se că braşovenii au păstrat ortodoxia, Brâncoveanu îi asigura pe aceştia că şi alți creştini din Transilvania şi-au păstrat credința ortodoxă: *„Înțeles-am că şi părinții dela Făgăraş şi alți creştini pravoslavnici, iarăşi asemene nimic nu s-au lunecat cu fire, ce şi-au păzit cinste legii sale, care şi de aceasta mult nem bucurat*"[125], domnul muntean amintindu-le că îi va ajuta şi îi va păzi în continuare.

Brâncoveanu ridică biserici în Țara Românească. Chiar înainte de domnie, construieşte bisericile de la Potlogi, județul Dâmbovița (1683), şi Mogoşoaia (1688), pentru ca apoi, odată ales domn, să continue activitatea ctitoricească, prin celebrele Mănăstiri Hurez (1690-1694, cea care trebuia să devină necropolă domnească) şi Mamul (1696) din județul Vâlcea, Sf. Gheorghe Nou, Sf. Ioan Grecesc, Sf. Sava din Bucureşti fiind refăcute de domn, rămânând celebru în arhitectură aşa-numitul stil brâncovenesc, folosit şi în perioada următoare[126].

---

[124] S. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul romînilor din Şchei (1700-1783)*, Braşov, 1901, pp. 15-16.

[125] *Ibidem*, p. 16.

[126] Vezi, de exemplu, R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu, between the "House of Books" and Europe,* Bucureşti, 2006; G. Popescu-Vâlcea, *Constantin Brâncoveanu, inițiator şi protector al unui nou stil de artă românească: stilul Brâncovenesc*, în BOR, LXXXII, 1964, nr. 9-10, pp. 900-915.

Domnul muntean a avut grijă să înzestreze mănăstirile ctitorite cu cărți de cult. Ne oprim asupra Mănăstirii Hurez, care, concepută fiind ca necropolă a familiei sale, a primit hramul Sfinților Constantin şi Elena, sfinții protectori ai lui Brâncoveanu, şi a fost înzestrată cu cărți conținând slujba acestor sfinți, între care remarcăm în mod special *Paraclisul Sfinților Constantin şi Elena*, tipărit la Snagov, în 1696. Considerăm că între ctitorirea Mănăstirii Hurez, târnosită în 1693, şi tipărirea paraclisului, în 1696, este o strânsă legătură, ambele opere fiind manifestări ale evlaviei domnului muntean față de sfinții săi protectori. *Paraclisul* din vremea lui Brâncoveanu a fost tipărit în limba slavonă, după un model grecesc şi, ulterior, a fost tradus în română, tot la Hurez, aşa cum ne arată două manuscrise româneşti, din 1774[127] şi 1776[128], păstrate în prezent la Biblioteca Academiei Române. Manuscrisul din 1774 a fost scris de monahul Rafail de la Mănăstirea Hurezi, iar traducerea din 1776 s-a făcut „prin osteneala robului lui Dumnezeu Visarion ieromonah şi cu plata sfinții sale chir Mihail ieromonah, ecleziarh al Mănăstirii Hurez, la martie 11 dni, vă leat 1776”[129]. Tipăritura din 1696 preciza că slujba trebuia să fie citită mai ales acolo unde era acest hram, iar activitatea de traducere şi copiere a acestora a fost

[127] Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 2521. Transcrierea *Paraclisului* şi comentarea manuscriselor, la Oana-Mădălina Popescu, *Paraclisul Sfinților Împărați Constantin şi Elena*, în „Studii Teologice”, 2013, nr. 4, pp. 79-99.

[128] Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 4913.

[129] Biblioteca Academiei Române (BAR), Manuscrise-Carte rară, Ms. rom. 4913, f. 13v.

fructificată, în veacul următor, la Hurez. Textul *Paraclisului* este important, pe de o parte, pentru că noi nu aveam un Paraclis al acestor sfinți în limba română, iar pe de altă parte, pentru că subliniază folosirea acestuia în mod concret, la slujbe, la Hurez, de-a lungul timpului. Observăm, totodată, că grija domnului era axată pe partea practică, a existenței cărților de cult pentru viața de rugăciune în mănăstirea ctitorită, şi nu doar pe simpla ridicare de lăcaşuri de cult.

Semnalăm în continuare un document interesant, care arată dragostea şi purtarea de grijă a domnului muntean față de persoanele dedicate vieții monahale, dar atestă şi viață de rugăciune în Munții Buzăului, în biserici rupestre, în vremea lui Brâncoveanu. Ne referim la actul din 12 iunie 1691[130], scris pe hârtie şi păstrat, actualmente, la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, prin care Constantin Brâncoveanu scuteşte de dijmărit bucatele călugăriței Catrina, care locuia într-o biserică făcută de ea într-un munte din județul Buzău. Actul este dat „aceştii sărace de călugăriță, Catrina, cari au fost fata Jipei căpitan şi se află lăcuitoare la o biserică ce au făcut ia, într-un munte ot sud Buzău, ca să fie bucatele ei în pace şi scutite însă de dijmărit, de stupi”[131].

În 1694, Constantin Brâncoveanu a transformat Şcoala de la Sf. Sava, care exista din vremea predecesorului său, în Academie Domnească[132], ea devenind cel mai înalt for

[130] Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară, Documente istorice, CCCLXV / 163.

[131] Biblioteca Academiei Române, Manuscrise-Carte rară, Documente istorice, CCCLXV / 163.

[132] Despre Academia Domnească, la A. Camariano-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Bucureşti, 1971.

de învăţământ din ţară, cu programă de studiu similară instituţiilor de învăţământ superior din acea vreme, veniturile Academiei fiind asigurate, în mare parte, din dobânda banilor depuşi de domn la Banca Zecca din Veneţia[133], după cum însuşi domnul ne spune, într-un act din 1 septembrie 1707: „făcut-am domnia mea ajutor sfintii aceştii case, ca să se poată păzi şi să se ajutoreze spre bună şi lăudată stare, adică pus-am domnia mea 30.000 de ducaţi la Ţeca a lui Sfântul Marco, care iaste la domniia veneţianilor, care bani i-am închinat să fie în vecie stătători la această sfântă biserică a Marelui Mucenic Gheorghe, metoh Sfântului Mormânt. Întărindu cu acestu hrisov al domnii mele, ca toată dobânda acelor 30.000 ducaţi, care face într-un an 900 de ducaţi, iar taleri fac 810, aceşti bani să se dea fără nici o îndoială la această sfântă mănăstire"[134]. Referindu-se la banii depuşi la Veneţia, Constantin Dapontes nota: „Această cantitate atât de mare nu s-a adunat de la supuşi, de la locuitorii ţărei, adică de la haragi şi alte dări, după cum adună acum domnii actuali. Ci tote strânsoarea «de bani» era din veniturile lucrurilor lui, de la stupi, oi, boi, cai, porci, grădini şi pământuri şi din unele venituri domneşti ale cămărei, nu ale visteriei"[135].

---

[133] Vezi C. Bălan, *Cultura în Ţara Românească şi Moldova*, în *Istoria românilor*, vol. V, ed. V. Cândea, Bucureşti, 2003, p. 877.

[134] Hrisovul din 1 septembrie 1707 este copiat în *Condica Marii Logofeţii (1692-1714),* ed. M. Bâzgan, Piteşti, 2009, doc. nr. 292, pp. 425-427.

[135] C. Erbiceanu, care publică textul lui Dapontes, confirmă cele spuse de cronicarul grec în această privinţă (Vezi C. Erbiceanu, *Cronicarii greci carii au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888, p. 172).

Domnitorul a făcut numeroase danii în întreg spațiul ortodox[136], ajutând astfel mănăstirile athonite[137], cele sârbești (de la Milesevo, Ravanița, Studenița), din Bulgaria, Mănăstirea Sumela din Anatolia, mănăstirea ctitorită de Constantin Pogonat din Rumelia, Panaghia de lângă Ianina, Mănăstirea Halki (acolo unde va sta o vreme trupul domnului după uciderea sa), precum și Patriarhiile orientale de la Ierusalim, Alexandria și Antiohia; a clădit, totodată, biserici ortodoxe în Galata, la Istanbul (1698) și la Ismail (1698). Activitatea sa religioasă este cunoscută în epocă și apreciată chiar și de persoane de alte credințe; de pildă, anglicanul Edmund Chishull, care a făcut parte din suita fostului ambasador englez la Istanbul, lordul Paget, și care a vizitat împreună cu acesta Țara Românească în 1702, nota despre domnul muntean, pe care-l cunoscuse personal, că este o fire „blândă și îndatoritoare, mărinimos, grijuliu de educarea familiei sale și un mare ocrotitor al religiei, și, prin urmare, darnic în cheltuielile pentru tipar și împărțirea de cărți, ridicarea de mănăstiri, împodobirea bisericilor și alte fapte evlavioase"[138].

---

[136] Pentru aceste aspecte, vezi T.G. Bulat, *Daniile lui Constantin Vodă Brâncoveanu pentru orientul ortodox*, în BOR, LXXXII, 1964, nr. 9-10, pp. 931-944; I. Rămureanu, *Constantin Brâncoveanu – sprijinitor al Ortodoxiei*, în BOR, LXXXII, 1964, nr. 9-10, pp. 916-930; N. Șerbănescu, *Constantin Brâncoveanu – ctitor de cultură românească*, în BOR, LXXXII, 1964, nr. 9-10, pp. 879-899. Vezi și N. M. Popescu, *Viața și traiul domnului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu*, în BOR, XXXVIII, 1914-1915, nr. 4, pp. 355-382.

[137] P. Cernovodeanu, *Constantin Brâncoveanu și Muntele Athos*, în „Revista Istorică", IX, 1998, nr. 3-4, pp. 115-121.

[138] Relatarea lui Edmund Chishull, în *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, ed. cit., p. 197.

Voievodul a trimis cărţi în ţinuturile ortodoxe aflate sub dominaţie musulmană, care nu aveau tipar, acesta nefiind permis de islam, tiparul românesc jucând, astfel, până la începutul veacului al XVIII-lea, un rol de mare însemnătate în întreg Orientul ortodox. Ne amintim în acest sens că, la rugămintea patriarhului de Antiohia, Athanasie Dabbas, care vizitase Ţara Românească în vremea lui Brâncoveanu, acesta din urmă i-a dăruit înaltului prelat o tiparniţă cu litere arabe, pe care o va duce la Alep, tiparniţă ce funcţionase iniţial la Snagov şi care scosese la lumină un *Liturghier greco-arab*, în 1701, şi un *Ceas-lov greco-arab*, în anul următor[139]. Brâncoveanu a sprijinit şi tipărirea cărţilor de cult cu caractere georgiene, pentru credincioşii de la Tiflis. Astfel apărea, în 1710, un *Liturghier georgian*, care cuprindea şi câteva versuri româneşti, scrise cu caractere georgiene, dedicate lui Wachtang VI[140].

Prin exemplele înfăţişate mai sus, fără a urmări o prezentare exhaustivă a activităţii religioase a domnului muntean, care s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea istoriografiei, am dorit să punctăm principalele direcţii ale acesteia, pentru a înţelege mai bine că sfârşitul său martiric a încununat o viaţă dedicată apărării Ortodoxiei. Am văzut, aşadar, că sprijinul acordat Ortodoxiei în Ţările Române, dar şi în întreg Orientul ortodox, a îmbrăcat mai multe forme, anume: danii în bani, obiecte de cult sau cărţi tipărite (de mare valoare într-o epocă în care tiparul

[139] M. Păcurariu, *Legăturile Ţărilor Române cu Patriarhia Antiohiei*, în „Studii Teologice" (în continuare ST), an XVI, 1964, nr. 9-10, pp. 606-607.

[140] G. Călinescu, *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*, Craiova, 1993, p. 11.

nu era răspândit), precum şi ctitorirea de lăcaşuri sfinte sau repararea celor anterioare. De asemenea, prin legături politice şi diplomatice cu Anglia şi Imperiul Habsburgic, Brâncoveanu a încercat îmbunătățirea vieții românilor din Transilvania, dorind ca aceştia să fie lăsați în mod liber să aleagă dacă vor sau nu să treacă la unirea cu Roma, fără a fi forțați de autorități. Odată cu mazilirea sa, din martie 1714, fostul domn muntean a fost nevoit să aleagă între păstrarea credinței, cu prețul vieții sale şi a copiilor săi, şi trecerea la islam. Aşa cum mărturisesc izvoarele contemporane evenimentului, Brâncoveanu a preferat moartea în locul apostaziei, primind astfel cununa muceniciei, care a fost recunoscută imediat de contemporani, dar şi de istoriografie.

Summary

Keywords: martyrdom, Orthodoxy, Constantin Brâncoveanu, akathist hymn, martyr.

The present study presents and analyzes the most significant historical sources about the religious activity and the death of Constantin Brâncoveanu, the ruler of Wallachia. Our investigation is focused on the execution of the Romanian sovereign, ordered by the Sultan Ahmed III, in 1714, and it is based on the information offered by contemporary sources of the witnesses to the tragic event. But, equally, we intend to outline the main directions of his religious activity, as these two aspects, put together, better shape the personality of the Romanian sovereign.

Constantin-Vodă cu cei patru fii ai săi, Constantin, Ştefan, Radu şi Matei

First, we can notice the abundance of sources, as the bloody and cruel execution shocked and horrified the witnesses and also the press of the time. The papers of the Dutch, French or German ambassadors to Istanbul reporting the events also insist on the period of the imprisonment, when Brâncoveanu and his family were persecuted and even tortured, in order to declare the fortune. Then, we remark that the historical sources put in light the possibility offered to Constantin Brâncoveanu to save his life by converting to Islam, the opportunity which was constantly refused by the Romanian ruler. More, sons were killed, one by one, in front of their father, who encouraged them not to abandon their Orthodox faith. Under the circumstances, his death was a real martyrdom, as Brâncoveanu preffered death to apostasy. He was considered a martyr immediately after his death and a beautiful akathist hymn was written in his honor by the metropolitan of Heracleea and the future Ecumenical Patriarch, Calinic.

The martyrdom of the Romanian ruler crowned a life dedicated to supporting the Orthodoxy. His constant activity of supporting the Orthodoxy was achieved by several specific methods. He built churches and monasteries all over the Orthodox world, in the Romanian Principalities and also in Oriental countries, which were under Muslim government. Then, Constantin Brâncoveanu endowed the churches with estates, money, religious books and objects and liturgical vestments as well. He established printing houses in Wallachia, Transylvania and also in Oriental places, as Alep, for example, where important liturgical and apologetical books were printed. He also applied to the Habsburg Empire and England as well, for the Romanians in Transylvania not to be forced to unite with the Catholic faith.

Redactor: Sebastian Schipor
Corector: Lia Gociu
Tehnoredactor: Rema Zugravu
Design copertă: Gabriela Radu
Prepress: Mariana Cojocaru
DTP: Leonard Lunguleac

Bun de tipar: 2014; Apărut: 2014
Editura Doxologia, Cuza-Vodă 51, 700038, IAŞI
Tel.: (0232)216693; (0232)218324; Fax: (0232)216694
http://editura.doxologia.ro, E-mail: editura@doxologia.ro